

Merisodan unohdettuja kertomuksia

Suursaari ja jatkosodan propaganda merivoimien
sensuroiduissa TK-artikkeleissa 1941–1944

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Historian kandidaatintutkielma

29.10.2020

Samuli Karppinen

Sisällys

Johdanto	3
1. Suursaari.....	9
1.1. Varoittava esimerkki?	9
1.2. Taistelun ja levon tyysija	13
2. Neuvostoliittolaiset sensuroiduissa propagandateksteissä	19
2.1.Maltillinen viholliskuva	19
2.2. Ystävä vai vihollinen?	21
3. Ihanteellinen suomalainen sotilas	27
3.1. Virheitä omakuvassa	27
3.2. Huhuja meririntamalla.....	30
Loppulause	33
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	34

Johdanto

Kandidaatintutkimukseni perehtyy merivoimissa toimineen tiedotuskomppanian sensuroituihin propaganda-artikkeleihin. Aikaisemmat tutkimukset ovat jo muodostaneet kokonaiskuvan Suomen armeijan propaganda- ja sensuuroiminnan mahdollistaneesta organisaatiosta. Samalla tutkijat ovat kartoittaneet niiden alaisuudessa toimineiden tiedotuskomppanioiden (TK) tuottaman propagandamateriaalin yleisimmät aiheteemat. Aineistoon on sisällytetty kaikissa puolustushaaroissa laadittujen lehtiartikkeleiden analysointia. Pääosin tutkimuksissa on käytetty tähän mennessä sekä kvalitatiivista, että kvantitatiivista metodologiaa tutkimustulosten aikaansaamiseksi. Suuren TK-artikkeleiden määrän vuoksi aineistoa on jouduttu aikaisemmissa tutkimuksissa valikoimaan laajoin otantamenetelmin.¹ Sen sijaan varjoon voi jäädä lukuisia muita yksityiskohtia, joiden havaitsemiseksi ei auta laaja-alainen aineistoon perehtyminen. Yhtenä esimerkkinä tällaisesta ovat merivoimien tiedotuskomppanian artikkelit, joiden sisältöä ei aikaisemmissa tutkimuksissa ole juurikaan avattu. Kyseessä on puolustushaara, joista tehtyjä artikkeleita julkaistiin niukasti. Yhdessä ilmavoimien kanssa olivat merivoimat jatkosodan aikaisia erikoisajelajeja, joiden sensuurikäytännön on todettu olleen erityisen tiukkaa verrattuna muihin puolustushaaroihin.²

Merivoimien artikkeleiden tutkiminen voi selvittää lähemmin, mitkä seikat vaikuttivat salauspyrkimykseen meririntamalla. Lisäksi selviää se, missä määrin aikaisempien tutkimusten osoittamat yleiset sensuurikäytännöt toimivat merivoimien kohdalla. Esimerkiksi lähdemateriaalista nousi esille Suursaari, jonka strategisen merkityksen on merisodankäyntiä koskevissa tutkimuksissa todettu olleen Suomen armeijalle tärkeä.³ Muihin merivoimien sensuroituihin teksteihin verrattuna löytyi Suursaarta koskien kirjoituksia kaikilta jatkosodan vuosilta. Tekstejä tarkemmin tutkimalla voi parhaiten saada syvällisempää käsitystä alueen sodanaikaisesta sotilaallisesta merkityksestä.

Artikkelit tarjosivat osaltaan lähikuvaa merivoimien yleisestä toiminnasta. Esimerkiksi kirjoituksista selvisi, millaista sotilaiden tavallinen elämä oli kotirintamalle välitetyn

---

¹ Perko 1974, 12–13, 215–218; Pilke 2011, 17–18, 264, 297.

² Perko 1974, 50–51, 84–85; Pilke 2011, 63, 144–146, 265.

³ Uitto & Geust 2016, 144–148; Lappalainen 1987, 29–35, 50–53.

propagandistisen kuvan takana. Olivathan tiedotuksesta vastanneet rintamasotilaat itse reportaasejaan paikan päällä laatimassa. Niiden asiasisällön kuului uutisraporttien sijaan perustua kirjoittajan omiin havaintoihin ja sen tuli tapahtua joissakin määrin tietynlaisen realismin ehdoilla. Kyseessä oli pyrkimys eräänlaiseen kaunisteltuun totuuteen.⁴ Näiden teemojen ohella kandidaatintutkimuksessani huomio kohdistuu propagandan viholliskuvaan, jossa Neuvostoliiton yhteiskunnalliset arvot ja elämäntavat pyrittiin mahdollisimman näyttävästi saamaan huonoon valoon.⁵ Viholliskuvan kannalta on mielenkiintoista katsoa, kuinka pitävästi sitä koskevat aikaisemmat tutkimustulokset toimivat merivoimien kohdalla.

Tutkimuskysymykset ovat näin ollen seuraavat: Mitä papereita sensuroitiin Suursaareen liittyen ja miksi? Millaista oli Suursaarta koskeva propaganda? Entä millaiselta näyttivät merivoimien TK-artikkeleiden viholliskuvat? Noudattivatko ne samaa kaavaa, kuin mitä laajemmissa tutkimuksissa on havaittu? Minkälaiselta suomalaisen merisotilaan rintamaelämä näyttäytyi sitä kuvailevissa teksteissä? Historian tutkimusaloista kandidaatintyön aiheeni sijoittuisi sota- ja aatehistorian aihepiireihin.

Tutkimuksen lähdeaineistona ovat alkuperäiset merivoimissa toimineiden TK-miesten laatimat artikkelit.⁶ Nykyisin kaikkien rintamakirjeenvaihtajien papereiden säilytyspaikka on Helsingin Kansallisarkiston Sörnäisten toimipisteessä. Tekstit on sisällytetty yhteen kansioon ja lajiteltu sotavuosien sekä kirjoittajien mukaiseen järjestykseen. Aihteemoiltaan suurin osa käsitteli meririntamalla käytyjä taisteluja. Merivoimien paperit laskenut Helena Pilke toteaa tällaisten kuvausten kattavan noin puolet komppanian tuottamien kirjoitusten kokonaismäärästä.⁷ Tässä kandidaatintutkimuksessa keskityn vain muutamiin sensuroiduista teksteistä valitsemieni teemojen käsittelyyn. Siitä syystä kvantitatiivinen tarkastelutapa rajautuu tieteellisenä metodina käsittelyn ulkopuolelle. Tutkimukseni pyrkii löytämään vastauksia keskeisimpiin lähdeaineistosta nousseisiin kysymyksiin kvalitatiivisen, eli tässä tapauksessa sisällönanalyysin (tarkemmin lähiluvun), keinoin.

---

⁴ Perko 1974, 16–29, 53; Pilke 2011, 8–9, 12–14, 20, 28–29, 40–42; Kirves 2008, 13–20; Kulju & Tuomikoski 2015, 12–16.

⁵ Luostarinen 1986, 10, 28–31.

⁶ Tähän kandidaatintutkimukseen olen analysoitavaksi valinnut yhteensä 12 TK-miesten kirjoittamaa artikkelia.

⁷ Pilke 2011, 265.

Aineiston kannalta hyödyllistä oli käydä läpi kaikki merivoimien sensuroidut TK-kirjoitukset. Näin pystyin hahmottamaan sensuroitujen tekstien pääasiallisen sisällön ja tutkittavien teemojen yleisen esiintyvyyden. Tämä helpotti aineistoesimerkkien valintaa syvällisemmän tarkastelun alle. Aineiston seulominen kattaa suomenkielisen materiaalin. Ruotsinkieliset tekstit jäävät sivuun johtuen niiden runsaudesta.⁸ Erillisen Laatokan tiedotusryhmän papereita ei ole myöskään otettu tarkastelun alle. Niiden on osaltaan kerrottu sisältävän merisotaan liittyviä kuvauksia.⁹ Suursaaren osalta analysoitavaksi olen ottanut kaikki aluetta koskevat sensuroidut tekstit, pois lukien sodan loppupuolella kirjoitetun Walter Jokisen TK-artikkelin.¹⁰ Lisäksi tutkin muita artikkeleita yleisessä mielessä saadakseni esille ne tekstit, joista parhaiten pystyi näyttämään merivoimien yleisen kielenkäytön viholliskuvien osalta. Tämän jälkeen nostan esille ne tekstit, jotka sisältönsä puolesta ehkä rikkoivat yleisiä viholliskuvista muodostettuja tutkimuksellisia käsityksiä. Samaa menetelmää olen käyttänyt suomalaisia merisotilaita koskevien artikkeleiden kohdalla, jotka ovat ristiriidassa julkisuuteen päätyneen propagandan antaman kuvauksen kanssa ihanteellisesta suomalaisesta sotilaasta.

Aikaisempien tutkimusten tulokset korostuvat tehdessä johtopäätöksiä sensuuriin johtaneista päätöksistä: Aineistoissa harvemmin on ilmoitettu niille syitä.¹¹ Perusteluiden ilmaannuttuakin on käsialoista ollut vaikea saada paikoin selkoa. Sen sijaan kaikki tähän kandidaatintyöhön valitsemieni artikkeleiden leipätekstit oli tehty kirjoituskoneilla. Sensuroinnin syitä miettiessä olivat useimmiten tarkastuksen tehneen ja TK-miehen omat tekstinkorjaukset helposti tunnistettavissa, mikä helpotti ydinsisällön ymmärtämistä. Kuitenkin raportin perustuessa TK-miehen esittämiin toisen käden tietoihin ja haastatteluihin, oli syytä olla valppaana tehdessä tulkintoja. Esimerkiksi sotavankeja saatettiin

---

⁸ Mikäli tutkimusaiheeseen sattuvat toiset tutkijat perehtymään, voivat ruotsin kielellä kirjoittaneen Allan Gustafssonin TK-artikkelit tarjota oivallisia tutkimuksellisia lähtökohtia. Pintapuolisesti hänen tekstinsä näyttivät koskevan esimerkiksi Ahvenanmaan tuntumassa tapahtuneita sotatoimia. Gustafsson sijoittuu Pilkkeen tutkimuksessa TK-mieheksi, jonka tekstejä sensuroitiin viidenneksi eniten kaikkien tiedotuskomppanioiden osalta. Pilke 2011, 268–269.

⁹ Pilke 2011, 63.

¹⁰ Teksti käsitteli saksalaisten toimeenpanemaa *Tanne Ost*-nimistä maihinnousuoperaatiota. Suursaaren invaasiotaistelut. Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA. Operaation tavoitteena oli vallata Suursaari suomalaisilta, jotka olivat ryhtyneet rauhantunnusteluihin Neuvostoliiton kanssa. Enqvist & Tiilikainen 2014, 257; Keskinen & Mäntykoski 1991, 126; Lappalainen 1987, 173–179; Uitto & Geust 2016, 235. Laajuutensa vuoksi TK-artikkeli vaatii erillisen ja syvällisemmän käsittelyn, kuin mitä tämä kandidaatintutkimus pystyy tarjoamaan. Kirjoitusta on myös esitetty kokonaisuudessaan, ja lyhyesti analysoiden, Mika Kuljun sekä Pekka Tuomikosken lähdejulkaisussa. Kulju & Tuomikoski 2015, 366–375.

¹¹ Pilke 2011, 11.

pakottaa puhumaan maastaan tietyllä tavalla.¹² Loikkareiden kohdalla mietin, kuinka heidät haluttiin mahdollisesti esittää viholliskuvaa parhaiten ruokkivin tavoin. Asiakirjojen tunnistettavuus oli sen sijaan helpompaa identifioitujen viitetietojen avulla. Niiden kautta selvisi esimerkiksi artikkelin laatija, laadintapäivämäärä. Toisinaan myös tekstin tarkastaneen sensuroijan nimi ja tarkastuksen päivämäärä.¹³

Artikkelien tekopaikat olivat epäselviä. Taustalla vaikuttivat sodanjohdon tietoiset valinnat olla strategisista syistä kertomatta joukkojen sijaintipaikkoja lehdistölle¹⁴ Suursaaren artikkelit olivat heti tunnistettavissa, mutta muiden tutkimuksessa käyttämieni artikkeleiden tarkkaa tekopaikkaa oli vaikea määrittää. Olettamuksena tällaisissa tapauksissa on ollut, että ne kertovat rannikko- tai meririntaman tapahtumista oltuaan arkistoituna merivoimien kansioon. Merivoimien tekstejä tarkasteltaessa näin tärkeäksi myös suorittaa arvioita tekstien totuudenmukaisuudesta. Tämä tapahtui vertaamalla artikkeleita sekä merivoimien jatkosodan historiankirjoitusten että muiden Suomen armeijan propagandaa koskevien tutkimustulosten kanssa.¹⁵ Pilke on myös yleisessä mielessä todennut merivoimista, että suurin syy aselajista kertovien artikkeleiden sensuurille olivat strategiset seikat.¹⁶ Näyttää siltä, että tekstit olivat yleiseltä tasoltaan liian totuudenmukaisia julkaistavaksi sen sijaan, että sensuuriin olisivat vaikuttaneet muut syyt. Julkaistujenkin osalta merivoimien kirjoittelu oli vähäistä, sillä taistelukaudet rajoittuivat vuodenaikojen mukaan.¹⁷

Asiakirjojen laadintapaikan vaikea tunnistaminen luo haasteita tutkimuksen maantieteelliselle rajaukselle. Se voidaan kuitenkin määrittää karkeasti Suomen etelärannikon ja Suomenlahden saaristoalueille, erityisesti Suursaarelle. Ajallinen rajausta kattaa jatkosodan vuodet 1941–1944. Sen jälkeinen Lapin sota jää ulkopuolelle, sillä tuolloin tiedotustoitinnan on todettu aikaisemmissa tutkimuksissakin olleen jo varsin vähäisenlaista.¹⁸ Tutkimus rakentuu niin, että ensimmäisessä luvussa selvitän sensuroitujen artikkeleiden

---

¹²Perko 1974, 102.

¹³ Lähdekritiikistä tarkempaa tietoa löytyy esimerkiksi Pirjo Markkolan artikkelista *Lähdekritiikki–niin hiljaista ettei sitä huomaa*. Metodista tietoa tarjoaa myös Jussi Lappalaisen kirja *Haluatko historiankirjoittajaksi?*

¹⁴Perko 1974, 55–58; Pilke 2011, 37.

¹⁵ Touko Perkon *TK-miehet jatkosodassa. Päämajan kotirintaman propaganda 1941–1944* ja Helena Pilke *Julkaiseminen kielletty. Rintamakirjeenvaihtajat ja päämajan sensuuri 1941–1944*. Viholliskuvasta esimerkiksi Heikki Luostarinen *Perivihollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–44: Tausta ja sisältö*. Antero Uiton ja Carl Fredrik Geustin *Taistelu Suomenlahden ulkosaarista*. Niilo Lappalaisen *Suursaari toisessa maailmansodassa*.

¹⁶Pilke 2011, 63,144–146,265.

¹⁷Perko 1974, 50–51,84–85.

¹⁸ Pilke 2011, 18.

sisältöjä Suursaaren osalta. Keskiössä on niiden antama paikallinen informaatio alueen strategisesta merkityksestä merivoimille. Muu tekstien kuvaama saarella vietetty sotilas-elämä, nousee myös olennaiseksi. Toisessa luvussa keskityn enemmän tekstien viholliskuvien sisältöön. Kolmannessa luvussa luon katsausta ihanteellisen suomalaisen sotilaan propagandistisen kuvan murtumiseen.

Käsitteistä sensuurilla tarkoitetaan sellaisia valtiovallan suorittamia toimenpiteitä, joilla pyritään estämään epäsovinnaksi katsotun tiedon päätymistä suuren yleisön keskuuteen. Sensuuria toteutetaan julkisuuteen tarkoitettujen esitysten ennakkotarkistuksina. Toisinaan vastuuta asetetaan niiden alkuperäisille laatijoille, kuten sanomalehtitoimistoille. Olennaista on tiedotusvälineiden esittämän sisällön ja kansakunnan mielialojen jatkuva seuraaminen. Lopputulos olisi, että ainoastaan tietynlaiset tekstit tai puheet päätyisivät levitettäväksi julkisuuteen. Tyypillisesti sensuuri toimii osana propagandaa. Siinä pyrki- myksenä on tuottaa sellaista yksipuolista materiaalia kohdeyleisölle, jolla se saadaan tu- kemaan esimerkiksi tärkeiksi katsottuja poliittisia linjauksia.¹⁹ Sotapropagandan yhtey- dessä tavataan viholliseen liittyvää pahantahtoista kuvausta. Viholliskuvan muodostuk- sessa käytetään usein retorisia keinoja.²⁰ Niihin liittyi esimerkiksi jatkosodan aikana maa- ilmalla vallinnut rotuajattelu, joka jätti jälkensä myös suomalaiseen propagandaan.²¹

Merivoimien tiedotuskomppania aloittaa toimintansa

Jatkosodan syttymisen käydessä todennäköisemmäksi huomattiin pian, että talvisodan ai- kainen kansalaisten yksimielisyys taistella Neuvostoliittoa vastaan ei enää kaikin puolin pitänyt paikkaansa. Sodankäynnin kannalta tiedotustoiminnan tärkeys koski siviilien ja sotilaiden välistä jännitettä. Huoli kotirintamalla olevista omaisista saattoi vaikuttaa rin- tamalla operoiviin sotilaisiin ja heidän taistelumotivaatioonsa. Tarvittiin keinoja, joilla pystyttiin ennaltaehkäisemään näitä ongelmatilanteita kehittymästä laannuttamalla kan- salaisten tiedonnälkää.²²

Armeija otti mallia Saksasta, jossa sotaa varten oli kehitetty erilliset rintamauutisointiin keskittyvät modernit propagandakomppaniat. Suomalaiset halusivat pitää tiettyä etäi- syyttä saksalaisiin luodessaan omaa propagandatoimintaansa. Saksalaisten suosiman

¹⁹ Kirves 2008, 14–18, 13–25; Kulju & Tuomikoski 2015, 9–10, 14–17; Perko 1974, 52–53; Pilke 2011, 20, 35–38; Rusi 1982, 17–22.

²⁰ Luostarinen 1986, 10, 20–31,

²¹ Danielsbacka 2016, 9, 13–24, 39–44.

²² Perko 1974, 16, 85–87; Kirves 2008, 14–15, 21–22; Pilke 2011, 29.

nimityksen sijaan käytettiin virallista nimitystä tiedotuskomppaniat.²³ Niiden miehistö oli lukumäärältään pienempi verrattuna tavallisiin joukkoyksikköihin. Lisäksi muihin sotilaisiin nähden he olivat yleensä jo pitkään olleet siviilissä. Joukkoon kuului esimerkiksi opettajia, reporttereita ja kirjailijoita, joiden tehtävä oli kirjoitusten ja kuvien kautta saada kansa elävöitymään sodan erilaisiin tapahtumiin. Tämä toteutettiin esimerkiksi selostamalla kirjoituksissa sotilaiden jokapäiväistä elämää taistelukentillä. Toiminnan tavoitteena oli yleisen luottamuksen herättäminen armeijan kykyyn hoitaa sodan sille eteen tuomat vaikeudet. TK-miesten kirjoittelua ohjailtiin läpi sodan armeijan Päämajan tiedotusosaston alajaostosta, Tiedotus I:stä.²⁴ Tiedotuskomppaniat toimivat kaikissa Suomen puolustushaaroissa.²⁵

Meripuolustus oli saanut kokea muutoksia Suomen jouduttua talvisodan päättäneessä rauhansopimuksessa luovuttamaan Neuvostoliitolle sekä Suomenlahden itäosien ulkosaaret, että Hankoniemen alueen. Jälkimmäiseksi mainittuun Neuvostoliitto perusti sotilastukikohdan uhaten Suomea sen omilta maa-alueilta käsin.²⁶ Tämä ajoi Suomen merivoimat suorittamaan uudistuksia, joissa laivasto jaettiin kahteen osaan. Rannikkolaivasto vastasi sodassa kaupan käynnin sujuvuudesta merialueella, Ahvenanmaan miehittämisen turvaamisesta ja sen ympäristön miinoittamisesta. Erillinen Laivasto-osasto vastasi aggressiivisemmista taistelutoimista. Liikekannallepanon koki myös Rannikkotyöstö.²⁷ Näiden joukkojen sodanaikaista toimintaa asetettiin Päämajan tiedotusosaston toimesta seuraamaan seitsemäs tiedotuskomppania (7.TtusK). Komppanian asemapaikka oli aluksi Turku, josta se siirrettiin piakkoin Helsinkiin merivoimien esikunnan läheisyyteen.²⁸

²³ Perko 1974, 17–18, 24–25; Kirves 2008, 17–18; Pilke 2011, 27–31; Kulju & Tuomikoski 2015, 11.

²⁴ Perko 1974, 9, 16–31, 33–42, 47–48; Pilke 2011, 29–37, 47–48, 296–297; Kirves 2008, 17–18, 21–22; Kulju & Tuomikoski 2015, 11–12, 14.

²⁵ Perko 1974, 24–25, Pilke 2011, 29–30.

²⁶ Enqvist & Tiilikainen 2014, 177–179; Keskinen & Mäntykoski 1991, 27, 29; Talvitie & Keskinen 2015, 168, 171–173, 177–178; Uitto & Geust 2016, 132–135.

²⁷ Keskinen & Mäntykoski 1991, 39; Talvitie & Keskinen 2015, 183–186.

²⁸ Perko 1974, 27, 29; Pilke 2011, 29–30.

1. Suursaari

Tarton rauhansopimuksen seuraukset kävivät Suomelle ilmeisiksi talvisodan puhjettua. Aseeton Suursaari menetettiin lähes taisteluitta Neuvostoliitolle ja lopun ajasta sen osalta jouduttiin tyytymään ainoastaan yksittäisiin pommitus- ja tiedusteluoperaatioihin. Valloitetta aluetta Neuvostoliitto käytti esimerkiksi jäätynyttä merta pitkin hyökkäämään lähetettyjen jalkaväenjoukkojen väliasemana. Sodan päätyttyä saarella jatkuivat neuvostoliittolaisten aiemmin toimeenpanemat linnoitustyöt.²⁹ Välirauhan aikana oli tilanne Suomen osalta jälleen parantunut Saksan armeijan merkittävän tuen myötä. Jatkosodan sittemmin puhjettua saatiin talvisodassa menetettyjä alueita nopeaan tahtiin vallattua takaisin suomalaisille.³⁰ Tämä tarkoitti sitä, että Suomi valloitti Suursaaren Neuvostoliitolta.

1.1. Varoittava esimerkki?

Suursaari jouduttiin valloittamaan suomalaisten toimesta kaksi kertaa. Ensimmäinen tapahtui 12. päivänä joulukuuta vänrikki Erkki Eskon johtaman pioneeriosaston voimin. Viralliseksi tehtäväkseen osasto oli saanut saaren miehittämisen ja siellä olevien mahdollisten miinoitusten purkamisen. Tämän jälkeen tehtävänkuvaan kuului vartio- ja tähystyspalvelua siihen saakka, kunnes loput armeijan joukot olisivat tulleet paikalle vakiinnuttamaan suomalaisten asemia. Heidän etenemisensä saarelle sujui vaivatta, sillä venäläiset olivat hylänneet saaren ja perääntyneet Hangosta evakuoitujen joukkojen kanssa Neuvostoliittoon.³¹

Lutnantti Matti Aron artikkeli ”Suursaaresta oli tehty voimakkaasti varustettu hyökkäyslähtökohta”, on päivätty 26.12.1941. Se oli kirjoitettu muutaman viikon jälkeen saaren siirryttyä suomalaisten haltuun ensimmäisessä valtausyrityksessä. Artikkelista käy ilmi kyseessä olevan samainen pioneeriosasto. Aro oli kirjoituskoneella mennyt kirjoittamaan vahingossa suoraan vänrikin sukunimen. Hän oli ilmeisesti huomannut erehdyksensä, sillä lyijykynällä on tehty korjaus laittamalla nimen ylle kirjaimen E.³² Tämä johtui siitä,

²⁹ Enqvist & Tiilikainen 2014, 37, 41–42; Lappalainen 1987, 10, 18–24; Uitto & Geust 2016, 44–47, 110–111, 113–117, 122–125, 128–131.

³⁰ Perko 1974, 80–85; Keskinen & Mäntykoski 1991, 27, 29, 45, 47–52; Talvitie & Keskinen 2015, 156–157, 169, 173–176, 193–195.

³¹ Keskinen & Mäntykoski 1991, 52; Lappalainen 1987, 25–29; Talvitie & Keskinen 2015, 223–226; Uitto & Geust 2016, 140–145.

³² ”Suursaaresta oli tehty voimakkaasti varustettu hyökkäyslähtökohta.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

että johtajien nimiä ei saanut julkaista artikkelissa kuin vain poikkeustapauksissa. Toisaalta tiedotusosastolle lähetettyihin käsikirjoituksiin olivat TK-miehet jopa tarkoituksella laittaneet tarkkoja yksityiskohtia käydyistä taisteluista. Tämä sen vuoksi, että tutkijat saisivat sodanjälkeisenä aikana perehtyä käytyihin taisteluihin ja muuhun aikakauden historiaan. Käsky oli tullut tiedotusosastolta itseltään.³³ Skenaario tuskin toteutui käsillä olevan artikkelin kohdalla. Siitä kertoivat tapahtumapaikan selkeä sijainti, sekä sensuroijan merkinnät ja kirjoittajan omat korjailut. Vänrikki Eskon nimeä ei haluttu julki Aron toimestakaan.

Dokumentti avasi yksityiskohtaisesti partion valloitustehtävää selvittämällä esimerkiksi sen tarkan etenemisreitit saarelle. Aron artikkelista selvisi partion kiertäneen saaren Pohjoiskorkian³⁴ länsipuolella sijaitsevalle Mustakallion rannalle sataman ollessa miinoitettuna. Sensuurin työskentely näkyi värikynämerkintöinä paikannimien yllä. Sen lisäksi Aron toteamus iskujoukon koostuneen kahdestakymmenestä miehestä on korvattu kirjoittamalla lukumäärän ylle sanan ”pieni.”³⁵ Tutkimuskirjallisuudesta ilmeni miehistön koostuneen 15 miehestä.³⁶Tästä päätellen viholliselle ei esimerkiksi haluttu paljastaa, mitä reittiä parhaiten pääsi saarelle huomaamatta ja missä oli paras paikka nousta salassa maihin.

Artikkeli ei selostanut vain pioneerijoukkueen kokemuksia. Se oli läpileikkaus Suursaaren sillä hetkellä käytyihin sodan tapahtumiin. Kerratessaan niitä, voidaan Aron sanoa pitäneen monessakin mielessä realistisena. Esimerkiksi suomalaisten suorittamat sotilaalliset toimet olivat yhtenä syynä venäläisten vetäytymiseen Hangon motista. Häiriötointa yritettiin kohdistaa myös saattueita vastaan. Suursaaren merkitys neuvostojoukkojen väliasemana perustui sen tarjoamaan elintärkeään suojaan evakuoitiluksille.³⁷Alkuperäislähteessä Aro kirjoitti saaren sodassa kärsimistä tuhoista. Kasino oli saanut lentokoneen pommista osuman juhlasaliin, keittiön ja ravintolan jäädessä ehjiksi. Taloja oli poltettu raunioiksi. ”Saaren kauniin tempelin” tilalle oli rakennettu talli.³⁸ Samoja

³³ Perko 1974, 58–59; Pilke 2011, 43, 60–63.

³⁴ Pohjoiskorkia on yksi Suursaaren korkeimmista huipuista. Korkeutta sillä on 112 metriä. Uitto & Geust 2016, 22.

³⁵ ”Suursaaresta oli tehty voimakkaasti varustettu hyökkäyslähdekohta.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

³⁶ Lappalainen 1987, 26.

³⁷ Keskinen & Mäntykoski 1991, 52; Lappalainen 1987, 24–25; Uitto & Geust 2016, 142–143; Talvitie & Keskinen 2015, 223–226.

³⁸ ”Suursaaresta oli tehty voimakkaasti varustettu hyökkäyslähdekohta.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

vaurioita on ilmoitettu myös muussa apuna olleessa tutkimuskirjallisuudessa. Temppeleitä olikin Suursaaren ainoa kirkko, jonka tilalle rakennettu talli oli täytetty hevosten ruumiilla.³⁹

Selkeän propagandistisia elementtejä dokumentista näkyi kohdissa, joissa Aro eritteli Neuvostoliiton talvisodan ja välirauhan aikaisia sotilaallisia toimia saarella. Ensimmäiseksi Suursaarta käytettiin muun muassa Kotkan saaristoon pyrkivien joukkojen väliasemana. Sen viereen jäälle oli tehty lentokenttä, josta suoritettiin pommituslentoja saaristoon, Kotkaan ja Haminaan. Välirauhan aikana saaresta olisi tehty paitsi meritukikohta ja sittemmin hyökkäyksen mahdollistama asema Suomea vastaan. Asian tueksi tekstissä lueteltiin raskasta Suursaarelle tuotua kalustoa, kuten panssarivaunuja ja motorisoitua tykistöä. Sinne olisi myös perustettu 5000 miestä käsittävä varuskunta. Luettelo täydentyi vielä suomalaisten haltuun siirtyneellä sotasaaliskalustolla, kuten saarelta löytyneillä viidellä traktorilla, kahdellakymmenellä autolla, radiolaitteilla, tykeillä ja jalkaväen aseilla.⁴⁰

Alueelta suoritettiin ainakin kolme venäläisten hyökkäystä tarkoituksena saada sidottua suomalaisjoukot merialueen taisteluihin Kannaksen suuntimilta. Saarta linnoitettiin jonkun verran välirauhan aikana ja sotaa enteileviä harjoituksia toteutettiin alueella.⁴¹ Propaganda näkyi suurentelevassa tyyliin, joilla kirjoittaja tahtoi asiat ilmaista kotirintamalle. Tämä ilmeni viimeistään kohdassa, jossa todetaan kaiken varustelun olleen selkeä merkki Suomea vastaan suunnitellusta invaasiosta Pietarin suojelemisen sijasta.⁴² Näin ollen artikkeli noudatteli jatkosodan hyökkäysvaiheen aikaisia yleisiä TK-kirjoitusten ohjeistuksia. Niiden mukaan päämajan tiedostusosastosta oli käsketty toimittamaan kuvauksia venäläisten rakennuttamista linnakkeista Suomen raja-alueiden tuntumasta. Tarkoituksena oli saada kotirintama vakuuttuneeksi siitä, että hyökkäyssodan sijasta käytäisiin puolustusotaa. Linnakkeiden esittelyllä todisteltiin Neuvostoliiton olleen jo pitkään invaasion kannalla ennen varsinaisten sotatoimien aloittamista.⁴³

Saarella oli jatkosodan alussa hyvin vähän strategista merkitystä venäläisille, mitä Aro halusi antaa ymmärtää. Sodan fokus oli painottunut Itämeren pohjoisemmille alueille ja

³⁹ Lappalainen 1987, 28; Uitto & Geust 2016, 144.

⁴⁰ "Suursaaresta oli tehty voimakkaasti varustettu hyökkäyslähdekohta." Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

⁴¹ Lappalainen 1987, 22–24; Uitto & Geust 2016, 122–123.

⁴² "Suursaaresta oli tehty voimakkaasti varustettu hyökkäyslähdekohta." Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

⁴³ Kirves 2008, 21; Perko 1974, 86–87; Pilke 2011, 44.

Suomenlahden suulle.⁴⁴ Tiesikö TK-mies tätä omiana aikanaan? Liioittelua pohdittaessa asiaan on syytä suhtautua tietyllä varauksella. Esimerkiksi väite saarella olleesta 5000-miehen venäläisestä varuskunnasta oli kieltämättä yläkanttiin arvioitu. Lukumäärä oli siinäkin oikea, sillä saarella on tutkimuksissa arvioitu olevan sen verran miehiä Hangon evakuoinnin aikana.⁴⁵ Tiedon miesmäärästä Aro perusti vangilta saatuun tietoon. Asiaan voi liittyä vaihtoehto, että kirjoittaja oli saattanut jotenkin ymmärtää kuulemansa väärin ja asettaa tiedon koskemaan saaren varuskuntaa. Toisaalta on vaikea sanoa, kenestä vangista lopulta oli kyse. Saarelta löydetty neljä virolaista miestä olivat Hangosta Suursaaarelle tuotuja ja siten tuskin tienneet kaikkea saaren varustuksesta.⁴⁶

Sotasaaliiden ilmoitetut luvut olivat vaikeita tarkistaa todenmukaisiksi. Pilke raportoi tutkimuksessaan, kuinka jatkosodan ensimmäisen sotavuoden syksystä sensuroitiin paljon sotasaaliisiin liittyviä tekstejä varsinkin, jos saatu määrä kalustoa oli kooltaan suurelta.⁴⁷ Mikäli Aron artikkeli joutui sensuroitavaksi sotasaaliiden yksityiskohtaisen kuvauksen vuoksi, voi tekstillä olla joitain todenmukaisuuteen viittaavia elementtejä. Lopuksi saaren tuhoista esitetyt tilastolliset tiedot jättävät epäselväksi niiden perustavuuden ja sen, oliko niitä tarkoitus edes lopulta esittää propagandistisessa mielessä. Kirjoittajan mukaan Suurkylästä olisi tuhottu 50 % ja Kiiskinkylästä 60 %.⁴⁸ Luvut oli laitettu päätöksen alle, mutta tekstin mahdollisen raportinomaisuuden vuoksi tieto voi olla ilmaistu myös vilpittömästi. Tekstin voidaan nähdä täyttäneen propagandalle ominaisia liioittelun merkkejä.⁴⁹

Jos teksti noudatteli TK-artikkelien valtavirtaa, miksi se päättyi sensuroitavaksi julkaisemisen sijaan? Dokumentin yhteydessä olleesta läheteliitteestä tiedotusosastolle ei ilmennyt ratkaisuja kysymykselle. Niiden saamiseksi on turvauduttava varovaiseen arvailuun. Artikkelin tekohetkellä ei tiedetty, että Suursaaren omistajuus tulisi vielä kerran vaihtumaan. Miehistön määrä oli saarella koko tuon ajan pieni, joten strategisista syistä olisi ollut kannattavaa pitää matalaa profiilia ja olla hehkuttamatta valtausta turhaan lehdistössä. Saaren puolustuksen ollessa heikossa tilassa ei vihollista välttämättä olisi haluttu

⁴⁴ Lappalainen, 1987, 24; Uitto & Geust 2016, 140–142.

⁴⁵ Lappalainen 1987, 25; Uitto & Geust 2016, 144.

⁴⁶ Lappalainen 1987, 27. Uitto & Geust 2016, 144. Myös Aro mainitsee virolaiset ohimennen. ”Suursaaresta oli tehty voimakkaasti varustettu hyökkäyslähdekohta.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

⁴⁷ Pilke 2011, 59–60.

⁴⁸ ”Suursaaresta oli tehty voimakkaasti varustettu hyökkäyslähdekohta.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

⁴⁹ Pilke 2011, 37–38.

provosoida. Lopuksi voi miettiä, olisiko sodanjohto halunnut ehdoin tahdoin ilmoittaa suomalaisten joukkojen saapuneen saarelle. Tämä siitäkkin huolimatta, että pioneerien kerrotaan löytäneen eräästä rakennuksesta venäläisten jättämän lupauksen saaren jäämisestä pysyvästi Suomelle.⁵⁰ Toisaalta realistiset kuvaukset olivat hyökkäysvaiheen optimistisessä sfäärissä varsin negatiivisiksi katsottuja ilmiöitä.⁵¹ Suursaaren ensimmäisestä jatkosodan hyökkäyksestä kertoneesta kirjoituksesta näkyi TK-miesten tehtävänkuvauksen ja todellisen elämän välistä ristiriitaa.

Teksti oli varsin sekavasti kirjoitettu. Jos oletuksen mukaisesti tarkoituksena oli todistaa propagandamielessä Neuvostoliiton offensiivista suhtautumista Suomea kohtaan, ei se sisällölliseltä toteutukseltaan onnistunut. Punainen lanka katosi kaiken kuvailun alle. Neuvostoliittolaisten linnoittautumista pyrittiin korostamaan pääosin yhdessä luvussa, mutta perustelua oli mielivaltaisesti yritetty kytkeä muuallekin leipätekstiä. Tuloksena oli väkisin tuotettu kokonaisuus, joka kärsi myös liian pitkistä lauseista. Aikaisemmat tutkimukset ovat todenneet tekstien huonon laadun olevan yhtenä syynä TK-artikkelien hyllytykselle, varsinkin juuri hyökkäysvaiheen kiireisenä aikana. Toisaalta TK-miesten tuotoksia käsiteltiin ennen mahdollista julkaisua.⁵² Strategiset syyt siis näyttäytyvät edelleen enemmän edukseen vahvistaen siten tekstin realistista pohjaa.

1.2. Taistelun ja levon tyyssija

Suursaaren strateginen merkitys perustui Suomen armeijan mahdollisuuksiin suorittaa il-mavalvontaa. Lisäksi sodanjohton tavoitteena oli saada neuvostoliittolaisten laivasto eristettyä Suomenlahden itäosiin, jonka vuoksi alueen hallussapito oli tärkeä. Siksi saaren uudelleen menettäminen neuvostojoukoille vuodenvaihteessa koettiin vakavana tappiona.⁵³ Suursaari haluttiin nopeasti takaisin, ennen kuin neuvostoliittolaiset ehtisivät täydentämään sen puolustusta ja huoltoa.⁵⁴ Suunnitelmia tehtiin ensin yhdessä saksalaisten kanssa, mutta lopulta suomalaiset joutuivat suorittamaan tehtävän. Verisiksi kehittyneiden tiedusteluoperaatioiden jälkeen suomalaiset aloittivat saaren valtauksen. Taistelut kattoivat 27.–28.3.1942 välisen ajan, kunnes Suursaari oli jälleen suomalaisten hallussa.

⁵⁰ Lappalainen 1987, 28; Uitto & Geust 2016, 144.

⁵¹ Pilke 2011, 56–57.

⁵² Perko 1974, 53–56; Pilke 2011, 47–66, 265–267.

⁵³ Merivoimien esikunta esimerkiksi vaati tutkintaa siitä, oliko Suursaaren puolustamiseksi tehty kaikki voitavissa oleva. Uitto & Geust 2016, 144–148. Lappalainen 1987, 29–35.

⁵⁴ Lappalainen 1987, 50; Uitto & Geust 2016, 148.

Alueen turvaamiseksi perustettiin Rannikkotykistörykmentti 12 komentajanaan Martti Miettinen. Saarta linnoitettiin ja sen meriympäristöä miinoitettiin.⁵⁵ Suursaarella aloitettiin asemasotavaihe, johon maarintama oli siirtynyt aiemmin.⁵⁶

Asemasotaan siirryttäessä TK-miesten tavoitteeksi tuli kirjoittaa kuvauksia rintamalla taistelevien miesten arkisista askareista. Kaiken kaikkiaan Perko laskee vapaa-ajan kuvailua sisällään pitävien julkaistujen tekstien määrän olleen enimmillään kaikkien asemasotavuosien ensimmäisinä kuukausina.⁵⁷ Vapaa-ajan kuvauksia olivat esimerkiksi sotilaiden harjoittamat puhdetyöt, joilla aikaa saatiin kulumaan paikalleen jäməhtäneissä rintamalinjoissa. Kalastus, metsästys ja erilaiset rintamalla vietetyt juhlat kuuluivat aiheisiin, joiden uskottiin kiinnostavan kotirintamaa. Myös erilaiset sotilasasumukset, kuten korsut ja sairaalat, nähtiin hyvinä kirjoittamisen kohteina. Erityisesti urheilu sai vahvan sijan julkaistuissa TK-kirjoituksissa vuodesta 1942 eteenpäin.⁵⁸ Vaatimuksista huolimatta vapaa-aikaa sisältäviä tekstejä sensuroitiin.⁵⁹

Merivoimat eivät olleet poikkeus. TK-mies Walter Jokisen artikkeli ”Keskikesän juhla Suursaarella” oli vapaa-ajan kuvaus, jota ei koskaan julkaistu. Vuonna 1943 päivätyssä kirjoituksessa selostettiin tarkasti Suursaarella koko päivän kestäneen juhannusjuhlan eri vaiheita. Juhla alkoi aamulla sotilaiden yhteisellä saunahetkellä. Sitten ohjelmassa oli kentällä järjestetty sotilasparaati ja telinevoimisteluesitys. Jälkimmäiseksi mainituksessa oli ollut ajan julkisuuden henkilöitä Esa Seesten vastatessa näytöksen ohjaamisesta. Valtaosan tekstistä vie kuvailut sotilaiden kesken järjestetyistä urheilukisoista. Uintikisat pidettiin vasta rakennetussa ja avatussa uimahallissa. Palkinnoista kerrotaan kisaillun 100 ja 3000 metrin juoksukilpailussa, kuulantyönnössä, viestijuoksussa ja korkeushypyssä.⁶⁰

Asiakirjasta ei ilmene suoria syitä sensuuripäätökselle. Kielletyksi määrittelevän merkinnän alla kehoitettiin erikseen lukijaa katsomaan listaa numero kolmea.⁶¹ Ilmeisesti siitä löytyisi syitä sille, miksi Jokisen teksti nähtiin epäsovittavaksi julkaistavaksi. Vastauksia kysymykseen ei todennäköisesti löydy, vaikka ne olisivat olleet joskus dokumentoituja.

⁵⁵ Lappalainen 1987, 61–104; Uitto & Geust 2016, 150–167, 172–175.

⁵⁶ Perko 1974, 80–85, 122–124.

⁵⁷ Perko 1974, 32–33, 75–79, 136–138.

⁵⁸ Perko 1974, 136–140; Pilke 2011, 125–131.

⁵⁹ Pilke 2011, 125–140, 264–265, 297.

⁶⁰ ”Keskikesän juhla Suursaarella.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

⁶¹ ”Keskikesän juhla Suursaarella.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

Lista kolmonen voi tarkoittaa sellaista osaa laajempaa arkistokokonaisuutta, jota Päämajan sensuuroimiston oli tiedetty aikanaan ylläpitävän. Arkistopaperit poltettiin lähes välittömästi jatkosodan loputtua vuonna 1944.⁶² Poltettujen joukoissa on arveltu menneen listoja hylätyistä TK-jutuista mahdollisten perusteluiden kanssa. Helena Pilke on löytänyt merivoimia koskevia listoja tosin löytämättä sen enempää syitä hylkäyksille.⁶³ Aikaisemmat tutkimukset ovat muiden lähteiden kautta onnistuneet selvittämään yleisiä perusteita vapaa-aikaa koskevien TK-kirjoitusten hylkäämiselle. Kotirintaman kerrotaan osoittaneen aihetta kohtaan selkeitä kyllästymisen merkkejä ja epäilyjä sotilaiden tarpeellisuudesta toimia enää rintamalla. Toisaalta kirjoitukset saattoivat antaa viholliselle strategista kuvaa suomalaisten sotilaiden tavoista toteuttaa muun muassa vartioimistehtäviään.⁶⁴

Muista Suursaarta koskevista kirjoituksista poiketen Jokisen tekstiin oli lyöty erillinen salaiseksi luokitteleva leima. Tällaista merkintää ei merivoimien teksteissä näkynyt kovin säännöllisesti. Tutkimuskirjallisuus ei tarkemmin ota kantaa siihen, kuinka säännöllistä oli merkinnän painaminen sensuroituihin TK-artikkeleihin. Kuitenkin niistä löytyy äärimmäisiä esimerkkejä, milloin salausluokituksessa oli haluttu erikseen korostaa dokumentin arkaluontoisuutta. Tällainen oli artikkeli, jossa raportoitiin jatkosodan rauhasta neuvottelemaan lähteneen suomalaisen valtuuskunnan matkaa Moskovaan. Tavallisesta protokollasta poiketen teksti oli saanut jokaiselle kirjoitussivulle salausmerkinnän.⁶⁵ Erillisen salausmerkinnän käyttäminen ei ollut mitenkään normaalien toimenpiteiden mu-
kaista ja sitä käytettiin lähinnä yksittäisiin aineistoihin erillisen harkinnan kautta.

Suursaaren kannalta selitys salauksen painottamiselle lienee edelleen alueen strategisessa merkityksessä. Kenties viholliselle ei haluttu raportoida saarella vietetystä normaalista elämästä taistelutoimien ohella ja kotirintamalle antaa kuvaa laiskottelevista sotilaista. Ainakaan kirjoituksen laadussa ei ilmene järkeviä syitä sensuurille. Teksti alkaa esimerkiksi kaunokirjallisella tyyllillä kuvailemalla Suursaaren ympäristöä ja luontoa juhannusjuhlan päivinä.⁶⁶ Sotilaille oli asemasodassa enemmän aikaa panostaa kirjoitustensa laatuun.⁶⁷ Olivatpa syyt mitkä hyvänsä, vaikuttaa Jokisen TK-kirjoitus olevan ainoa selkeä vapaa-ajan kuvaus Suursaaren, ja jopa koko merivoimien sensuroitujen tekstien, osalta.

---

⁶² Perko 1974, 11; Pilke 2011, 11

⁶³ Pilke 2011, 158–159.

⁶⁴ Perko 1974, 139–141; Pilke 2011, 132; Kirves 2008, 26–27.

⁶⁵ Pilke 2011, 255.

⁶⁶ ”Kesikesän juhla Suursaarella.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

⁶⁷ Perko 1974, 135–137, 183.

Siihen oli tallennettu ainoa juhannus, joka Suursaarella näyttää vietetyn suurella mittakaavalla suomalaisten joukkojen parissa. Esimerkiksi tutkimuksessa apuna olleessa kirjallisuudessa mainitaan ainoastaan muista juhla- ja virkistyspäivistä.⁶⁸ Ilmeisesti vasta asem sodan aikana vallitseva tilanne salli laajemmat irtiotot. Mikäli julkaistavaksi ei siten ollut sattunut päätyämään jotain toista versiota tapahtumasta, oli kotirintama selkeästi saanut jäädä vaille Suursaaren juhlintojen seuraamista.

Teksti oli tarkoitettu kertomaan yksittäisestä juhlapäivästä, jolloin ikävät sota-asiat haluttiin jättää mainitsematta. Vaikea on todentaa, mitä kaikkea Jokinen tiesi Rannikkotykistörykmentin 12:sta miesten normaalista elämästä saaren olosuhteissa alueella vieraillessaan. Propagandistisessa mielessä tehdyssä tekstissä on syytä tarkastella myös sen taustalla vallinnutta todellisuutta. Elämä Suursaarella oli sotilaille ankaraa johtuen esimerkiksi sen eristäytyneestä asemasta suhteessa rannikkoon. Lomat olivat lyhyitä ja niiden peruuntumista varjostivat mahdollisista kurinpitoköksista seuraavat rangaistukset kuten myös huonot sääolosuhteet merellä. Ruoanpuute vaati omatoimisuutta, jotta intensiivisistä ja koulutuksentäyteisistä päivistä selvitettiin. Myös sellaiset seikat, kuten jonkinasteinen alkoholin salakauppa, varjostivat tekstin antamaa pirteää kuvaa Suursaaren elämästä.⁶⁹

Jokisen tekstiin liittyy mielenkiintoinen yksityiskohta liittyen Suursaaren asem sodan aikaiseen elämään. Linnoitustöiden lisäksi muunlaisiin rakennusprojekteihin kuului esimerkiksi yritykset rakentaa sähköä tuottava tuulivoimala, uusi kirkko ja uimahalli.⁷⁰ Viimeksi mainitun avajaisia sivuutetaan Jokisen TK-kirjoituksessa. Avajaispuheen kerrotaan pidetyn saaren komentajan puolesta. Siihen sisältyi kiitokset rakennuksen valmistaneille miehille.⁷¹ Se, ehtikö uimahallin rakentamiseen osallistua Suursaarelle vuonna 1942 työvoimaksi tuodut juutalaiset, jääneen epäselväksi. Saksasta 1930-luvulla Suomeen paenneista juutalaisista 33:n tiedetään sijoitetun ottamaan osaa ainakin saaren linnoitustöihin. Ryhmä siirrettiin pois jo vuoden 1943 maaliskuussa⁷², joten juhannusjuhlien aikaan heitä ei enää ollut alueella. Niin tai näin, kiitoksen saavat kuitenkin Jokisen

⁶⁸ Lappalainen 1987, 108–110, 116–117.

⁶⁹ Enqvist & Tiilikainen 2014, 235; Lappalainen 1987, 105–111; Uitto & Geust 2016, 174–175.

⁷⁰ Lappalainen 1987, 106, 108–110; Uitto & Geust 2016, 174.

⁷¹ ”Keskikesän juhla Suursaarella.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

⁷² Lappalainen 1987, 114–115; Uitto & Geust 2016, 177.

kirjoituksen mukaan miehet, joiden kerrottiin osallistuneen projektiin puhdetöidensä ohella.⁷³ Olettaen kirjoituksen sisältävän asioiden todellisen laidan, vaikuttaisi projekti olleen pääosin suomalaisten sotilaiden toteuttama. Ainakin puhdetyöt viitanneen vapaa-aikaa viettäviin sotilaisiin. Työrintamamiehistä ei puhuta, joka tuolloin oli propagandistinen nimitys työvelvollisiksi luokitelluista.⁷⁴

Varsinkin alkuaikoina saaren huoltoa vaikeuttavista ankarista olosuhteista antaa kaksi vuotta aiemmin (11.6.1942) kirjoitettu teksti. Niilo Aarnion laatimassa tekstissä haastateltava ”vänrikki N” muisteli Suursaaren valtausjoukkojen asettautumista saarelle. Vänrikin kertoman perusteella taisteluiden jälkeisenä aikana huolto toimi erinomaisesti jäätyneen meren päälle auratuilla teillä. Suojakelien alkaessa huoltokuljetuksissa jouduttiin turvautumaan hevosiin. Tuolloin vaikeuksia tuottivat päiväsaikaan vallinnut suojakelisää ja kireät yöpakkaset. Hevosia kerrottiin jopa koulutetun hyppäämään jäätikön välisten raihojen ylitse. Kun tämä ei enää onnistunut, käyttivät miehet lankkuja, joiden yli lopulta jouduttiin kuljettamaan lastina olleet tavarat ja hevoset erikseen. Myöhemmin jäiden kokonaan kadottua ryhdyttiin käyttämään moottoriveneitä.⁷⁵

Suursaaren talvet eivät tämän esimerkin tapauksesta juurikaan poikenneet. Kirjoitus antaa realistista aikalaistodistusta siitä, miksi saari oli eristäytynyt ja huollon suhteen vaikeasti tavoitettavissa. Todennäköisesti liian yksityiskohtainen kuvaus ei kelvannut Ttus 1:lle siitä, kuinka huoltoa toteutettiin eri vuodenaikoina saaren suuntaan. Arvailun varaan jää, kuinka paljon artikkelin informaatiosta olisi ollut neuvostoliittolaisten ilmavoimille hyötyä. Ilmahyökkäykset eivät jääneet asem sodan aikana tauolle, vaan niitä suoritettiin Suursaaren suunnalle useasti.⁷⁶ Liiallisesta realismista haastattelussa kertoi rankan oloiset kuvaukset hevosten kokemista kärsimyksistä: Tottumattomia jalkoja haavoille leikkelevät sulapaikkojen jääreunat, sairastumiset ja uupumiset vaikuttivat olleen vänrikin kertoman perusteella näiden eläinten arkipäivää. Pahimmillaan eräs hevonen oli katkaissut jalkansa niin pahasti sulaan jäähän, että se oli täytynyt lopettaa.⁷⁷ Ainakaan ei olisi ensimmäinen kerta, jossa rintaman karua todellisuutta jätettäisiin kotirintamalle kertomatta.

⁷³ ”Keskikesän juhla Suursaarella.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

⁷⁴ Pilke 2011, 140–141.

⁷⁵ ”Suursaaren meriministeriä haastattelemassa.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

⁷⁶ Lappalainen 1987, 105.

⁷⁷ ”Suursaaren meriministeriä haastattelemassa”. Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

Eläimiä koskevista kuvauksista Jenni Kirves kertoo, kuinka ”Eldakanjärven jää”-nimisen sotaulun sanoitusta muutettiin, jotta omien hevosten nälkää näkemistä ei tarvinnut liikaa korostaa.⁷⁸ Toisaalta yksittäisten upseerien tekoja ei saanut liikaa ylistää yhteisöllisyyttä painottavassa propagandassa.⁷⁹ Teksti oli nimetty varsin mahtipontisesti ”Suursaaren meriministeriä haastattelemassa.”⁸⁰

Tutkimuskirjallisuudesta ei käynyt ilmi, kuka oli ”vänrikki N:ksi” nimetty henkilö. Haastattelusta selvisi hänen olleen kokenut yliperämies ja kotoisin Suursaaresta. Sotilas kertoi toimineensa huoltoliikenteen järjestelystä vastaavana, jonkinlaisen liikennetoimiston päällikkönä. Jos tekstiä voi pitää luotettavana kertomuksena, lisänneen henkilön asema vakuuttavuutta huoltoyhteyksien vaiheita kertoessaan. Aarnion ja Jokisen tekstit, yhdessä tutkimuskirjallisuuden kanssa, kiteyttävät Suursaarella vallinnutta elämää ennen viimeisiä siellä vietettyjä hetkiä. Elämän ankaruudesta huolimatta jotenkin selvittiin. Parhaimmillaan ”saaristolaistyyliin”, kuten ”vänrikki N” Aarniolle totesi huollosta vastanneiden miesten matkasta heidän ylitettyään jäisen meren siihen erikoistuneilla veneillä.⁸¹

---

⁷⁸ Kirves 2008, 26.

⁷⁹ Kirves 2008, 21.

⁸⁰ ”Suursaaren meriministeriä haastattelemassa.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

⁸¹ ”Suursaaren meriministeriä haastattelemassa.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

2. Neuvostoliittolaiset sensuroiduissa propagandateksteissä

2.1. Maltillinen viholliskuva

Yleisesti suomalaisten propaganda oli tyyliltään ja retoriikaltaan maltillista verrattuna saksalaisiin.⁸²Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei julkisuuteen olisi päässyt neuvostoliittolaisia alentavaa kirjoittelua.⁸³ Kuitenkin yliampuvimmat ja epäuskottavat kirjoitukset pyrittiin armeijan puolella sensuroimaan. Tällaisia olivat erilaiset kauhukertomukset, kuten tarinat neuvostoliittolaisten rintamalla harjoitetusta kannibalismista tai muut siellä tehdyt kauheudet.⁸⁴ Niitä toisaalta ilmeni hetkellisesti esimerkiksi oikeistolehtien kirjoittelussa muun muassa siviilikirjoittajien puolelta.⁸⁵ Pilkkeen mukaan sensuroiduissa TK-teksteissä näkyi selkeästi kahdenlaista ääripäätä, jotka käsittivät joko tarpeettoman ystävällismielistä kuvailua neuvostoliittolaisista tai liian vihamielistä.⁸⁶

Merivoimien TK-kirjoituksista löytyi yksi potentiaalinen esimerkki kauhukuvauksista. Leo Schulginin joulukuussa vuonna 1941 laatima teksti oli pysäyttävä hänen mennessään hyvin realistiselle linjalle tapahtumien kuvailuissa. Otsikko alkaa sanoin ”Josef Stalinin vankeja. Kukaan ei tietänyt matkan päätä. Antautumista estänyt politrukki ammuttiin”. Siinä selostettiin neuvostosotilaiden perspektiivistä tunnelmia Hangon motin evakuoinnin aikana ennen jäämistään kiinni suomalaisille. Koko kertoman ajan juonta varjostaa varsin ahdistava tunnelma alkaen miesten saapumisesta Hangon satama-alueelle. Epäselvyys matkan määränpästä ja kiire hämmensivät sotilaita. Rankkoja yksityiskohtia olivat tekstissä kerrotut ruumiit ja niistä tullut veri. Kaatuneet olivat aikaisemman alussaattueen suomalaispommituksen jäljiltä. Piinaavaksi tunnelmaltaan teksti muuttuu miesten astutua *Josif Stalin*-nimiseen alukseen.⁸⁷ Siellä heidät ahdettiin ruumaan vartioitaviksi, jossa tilannetta painostivat ulkoa kantautuvat sodan äänet sekä jännittynyt ilmapiiri. Alus osuu miinoihin ja erään vartijan kerrottiin uhkailevan aseella saksalaisille aluksille merkkejä

⁸² Luostarinen 1986, 417–419; Kirves 2008, 44–46.

⁸³ Perko 1974, 100–103; Pilke, 110.

⁸⁴ Perko 1974, 59–60, 102–103; Pilke 2011 57–58.

⁸⁵ Luostarinen 1986, 16, 29–31, 260–267, 330–339.

⁸⁶ Pilke 2011, 110.

⁸⁷ Kyseessä oli matkustajalaiva ja suurin Hangon mottia evakuoimaan komennettu alus. Se kuljetti yli puolta osaa tukikohdan joukoista evakuoinnin suurimmassa saattuevaiheessa. Tutkimuskirjallisuus vahvistaa aluksen vaurioitumisen ja joutumisen saksalaisten käsiin. Talvitie & Keskinen 2015, 224–226.

liinalla antanutta sotilasta. Lopulta vartija saa surmansa kiväärin luodista. Ennen sakslaiten saapumista alukselle, monen venäläisupseerin kerrottiin ampuneen itsensä.⁸⁸

Se, keneltä tarina oli kuultu, ei mainita henkilönä. TK-artikkelin hylkäystä kauhukertomuksena puoltaa kuitenkin se, että tekstin oli marginaaliin tehtyjen merkintöjen perusteella hylännyt Kalle Lehmus. Tiedotustoiminnasta vastanneen kapteenin (myöhemmin majuriksi ylennetyt) puuttui harvoin henkilökohtaisesti TK-kirjoitusten julkaisuihin. Ainakin hänen merkintöjään on nähty muiden tiedotuskomppanioiden papereissa harvakseltaan. Silloinkin, kun hänen kerrotaan sensuuritoimiin osallistuneen, oli syynä ollut muun muassa varsin hurjiksi kuvauksiltaan kehittyneet TK-artikkelit.⁸⁹

Näyttää siltä, että merivoimien tiedotuskomppaniassa tyydyttiin korkeintaan ”ryssittelemään” venäläisiä. Se kuitenkin sai varsin erikoisia tehokeinoja sanaväännelmien muodossa. Merisotilaat vaanivat ”vesiryssiä” suomalaisten moottoritorpedoveneiden toimintaan keskittyvässä TK-artikkelissa. Vuoden 1943 tekstissä taas muisteltiin vuotta aiemmin käytyä Somerin taistelua.⁹⁰ Silloin suomalaiset kävivät sotaa ”onkaloryssiä” vastaan.⁹¹ Neuvostoliittolaiset kun olivat ilmeisesti ottaneet asemapaikoikseen saarella olevia painaumia. Samassa tekstissä esiintyi myös termi ”tulipalobolhsevikit,” jolle löytyi erillinen määritelmä. Walter Jokinen käytti sitä venäläisistä, jotka eivät tuntuneet antavan Somerin taistelussa periksi.⁹² Muista mielikuvituksellista termeistä löytyi myös ”jäävyöhykeryssä.”⁹³ Nimitykset tulivat spontaanisti ja liittyivät jollain lailla taistelualueeseen ja vuodenaikaan. Termit eivät olleet syitä sensuurille, vaan taustalla vaikuttivat enemmän strategiset syyt. Tämä näkyy laajoista sensuurien merkinnöistä. Tyypillisempinä ilmauksina merivoimissa venäläisistä käytettiin kuitenkin edelleen termejä ”ryssä” tai ”iivana”.⁹⁴

⁸⁸ ”Josef Stalinin” vankeja. Kukaan ei tietänyt matkan päätä. Antautumista estänyt politrukki ammuttiin.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA

⁸⁹ Pilke 2011, 24, 58.

⁹⁰ Somerin taistelu käytiin aikavälillä 8.–9.7.1942, jossa neuvostojoukot yrittivät valloittaa saaren. Enqvist & Tiilikainen 2014, 211–215; Keskinen & Mäntykoski 1991, 69; Uitto & Geust 2015, 187–199.

⁹¹ ”Vesiryssiä Suomenlahdella vaanimassa.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

⁹² ”Kun tulimyrsky kävi yli Somerin.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

⁹³ ”Sakean sumun turvin ryssä aikoi yllättää.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA. Artikkelin saanut myös osakseen salausmerkinnän.

⁹⁴ Päämajan tiedotusohjekäsikirjassa ei Pilkkeen mukaan juurikaan annettu ohjeita siitä, miten venäläisiä tulisi kutsua. Vasta vuonna 1944 vihollisen väheksyminen kielletään. Pilke 2011, 110.

2.2. Ystävä vai vihollinen?

Toisen maailmansodan alussa Neuvostoliiton armeijan joukot koostuivat useista eri kansallisuuksia edustavista väestöryhmistä. Osasta oli tullut Neuvostoliiton kansalaisia aikaisemmin tehtyjen aluevaltausten myötä. Asepalveluksen ollessa kaikille pakollinen, oli etnisten venäläisten määrä puna-armeijassa matala. He olivat kuitenkin edelleen suurin edustettu ryhmä muihin kansallisuuksiin nähden. Tutkimuskirjallisuudessa muistutetaan, kuinka jatkosodan aikana ”ryssäksi” (tai venäläiseksi) miellettiin lähes kaikki Neuvostoliitosta tulevat eri kansallisuutta edustavat ihmiset. Huolimatta siis näiden mahdollisesta alkuperäisestä etnisestä taustasta.⁹⁵Tämä pätee yleisessä mielessä merivoimien sensuroitujen paperien kohdalla. Lähdeaineiston tapauksessa erottui kuitenkin raporteja, joissa kuvatut henkilöt edustivat selkeästi muuta väestöryhmää, kuin etnisiä venäläisiä. Yhteistä teksteille oli se, että niitä kirjoittaneet TK-miehet (sekä tapauksissa mukana olleet muut suomalaissotilaat) suhtautuivat kuvattuihin neuvostosotilaisiin vähemmän vihamielisesti kuin varsinaisiin venäläisiin.

Täysin ystävällismielisen kuvauksen saivat Suomen puolelle loikanneet latvialaiset merimiehet. TK-mies Hugo Mäkisen vuonna 1941 laatimassa artikkelissa ääneen päästettiin neljäntoista merimiehen rahtialus *Ilgan* ”perämies V.” Miesten tehtävät ennen loikkausta koskivat rahti- ja joukkokuljetuksia muun muassa Riikan, Saarenmaan, Tallinnan ja Pietarin (silloisen Leningradin) välillä. Laatokalle *Ilgan* miehistö komennettiin aluksi kuljettamaan neuvostojoukkoja Mantsinsaarelle. Sieltä joukot jouduttiin evakuoimaan pois parin päivän taisteluiden jälkeen. Lopulta sotilastehtävät ajoivat latvialaiset Rautalahden taistelujen keskelle. Siellä heidän tuli evakuoida haavoittuneet pois etenevien suomalaisjoukkojen alta. Sodan kauhuja nähneet latvialaiset omistivat aluksessa radion, jonka avulla he pysyivät selvillä sodan vaiheista. Ne olivat tuossa vaiheessa vielä Neuvostoliitolle tappiollisia. Kun *Ilgalle* lastattiin aseita kuljetettavaksi toisaalle, toteutti miehistö verettömän kaappauksen aluksella. Sitten suunnaksi otettiin Suomen hallussa olevat aluevedet. Teksti päättyi toteamukseen aluksen luovuttamisesta, sen tarkistamisesta latvialaisten kanssa ja lopulta yhteisistä juhlallisuuksista.⁹⁶

⁹⁵ Suolahti, 47–49.

⁹⁶ ”Kun Latvian lippu liehui Laatokalla.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA. Artikkelin tarkemmasta historiallisesta analyysistä eri

Tutkimuskirjallisuus vahvistaa *Ilga*-aluksen loikkauksen. Olavi Väliahon mukaan suomalaiset saivat latvialaiselta miehistöltä tietoja neuvostoliittolaisten Laatokan alueen sotatoimista. Selvisi esimerkiksi, että neuvostolaivastolla oli sotatoimialueella yhdeksän laivaa, joista kolmen miehistö koostui virolaisista merimiehistä. Sisäpiirin tietoa loikka-reilla näytti olleen paljon, sillä he osasivat kertoa suomalaisille virolaistenkin halusta loikkata Suomen puolelle.⁹⁷ Tutkimuskirjallisuudesta ei ilmene, oliko näistä tiedoista lopulta kuinka paljon hyötyä suomalaisille. Kuitenkin ystävällinen kohtelu heidän puoleltaan jatkui loikkauksen jälkimainingeissakin latvialaisia kohtaan. Juhlintojen jälkeen miesten tiedetään jääneen hetkeksi aikaa suomalaisille töihin Laatokan Laivaston korjauspajalle.⁹⁸ Artikkelista selvisi, että tämän jälkeen heidät päästettiin poistumaan Suomesta. Heidät kuljetettiin Suomenlahden yli Tallinnaan.⁹⁹ Heidä ei siis esimerkiksi otettu sotavangeiksi.

Seuraava artikkeli sijoittui maarintamalle. Elokuun ensimmäisenä päivänä 1941 laaditussa tekstissä pääsi TK-mies Paavo Kortteinen tutustumaan propagandakuulutuksen toimintaan.¹⁰⁰ Sopivan paikan löydyttyä kirjoittajan seurassa ollut kuuluttaja ryhtyi huutamaan antautumiskehotuksia rintaman toiselle puolelle. Aluksi vaikutti siltä, ettei mitään tapahtuisi lukuun ottamatta neuvostojoukkojen puolelta tullutta tykistötulitusta. Illan tultua komentopaikalle tuotiin olemukseltaan iloiseksi luonnehdittu puolanjuutalainen mies. Mies oli kertonut loikkaneensa suomalaisten puolelle kuultuaan Saksan vallan

---

näkökulmasta käsin esitetään Pekka Tuomikosken TK-artikkeleita käsittävässä lähdejulkaisussa. Tuomikoski 2013, 52–59.

⁹⁷ Itse rahtilalus *Ilga* osoittautui Suomen armeijalle kuitenkin hyödylliseksi saaliiksi. Ruumasta löytyi luovutushetkellä paljon muona- ja ampumatarvikkeita. Väliaho 1997, 190, 198–200. Tavaroiden joukossa oli miinakartta, jonka perusteella suomalaiset yrittivät suorittaa Laatokan alueella miinanraivausta siinä kuitenkaan onnistumatta. Miinoja kun ei koskaan löytynyt. Väliaho 1997, 190, 198–200; Kijanen 1968, 187. Alus otettiin kuljetuskäyttöön Suomen armeijan Laatokan Laivastolle. Aluksen nimi muutettiin Aunukseksi. Väliaho 1997, 190, 198–200.

⁹⁸ Väliaho 1997, 190, 198–200.

⁹⁹ ”Kun Latvian lippu liehui Laatokalla.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

¹⁰⁰ ”Suomalaisella propagandalla vastakaikua vihollisen puolella. Rintamakuuluttaja saa aikaan voimakkaan tykistökeskityksen.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA. Rintamakuulutus kuului myös tiedotuskompanian vastuulle. Taktisesti sen tarkoituksena oli lähettää kaiuttimia apuna käyttäen lannistavaa propagandaa vihollisen puolelle. Perko 1974, 18–19. Jatkosodan aikana keinoa käytettiin ahkerasti molemmin puolin rintamaa. Kirves 2008, 46–48.

Puolan ja vapauttaneen sivussa hänen perheensä.¹⁰¹ Mies koki, ettei hänellä ollut tarvetta taistella enää suomalaisia ja heidän liittolaisiaan vastaan.

Tekstistä selvisi puolanjuutalaisen olleen ammatiltaan suutari ja toimineensa neuvostojoukoissa konekiväärimiehenä. Loikkausta hän oli ryhtynyt toteuttamaan silloin, kun konekiväärijoukon johtamisesta vastannut sotilas haavoittui. Sekaannusta hyväksikäyttäen onnistui loikkari juoksemaan aukean yli suomalaisten puolelle ja liittymään salaa erään sotilasyksikön jonon jatkoksi. Suomalaisten huomattua hänet, oli sotilas antautunut välittömästi.¹⁰² Kaksijakoinen suhtautuminen näkyi siinä, kuinka puolanjuutalainen asettautui suomalaisten silmissä propagandan viholliskuvaan. Ensin näkemältä mies luokiteltaisiin propagandistisessa mielessä vain osaksi neuvostoliittolaisia. Loikkariin liitettiin samoja pilkkanimiä, kuten neuvostoliittolaisiin yleisesti miettimättä sen enempää hänen etnisiä taustojaan. Tämä näkyi siinä, kuinka suomalaiset tunnistivat jonon perässä kulkevan sotilaan ”pesunkestäväksi ryssäksi” ja osasivat ottaa hänet kiinni. Haukkuminen kuitenkin loppui tähän ja loikkarista käytetään sittemmin nimitystä ”juutalainen”.

Lopussa puhuttiin kahdesta muusta loikanneesta neuvostoliittolaisesta, joista viljellään pilkallisia sanoja useammin. Eron näkyy siinä, ettei loikkareiden mahdollisia muita kansallisuuksia eritellä tekstissä. Heihin verrattuna suomalaiset suhtautuivat tuttavallisemmin ja uteliaammin ensiksi mainittuun puolanjuutalaiseen. Kortteinen kertoikin, kuinka suomalaiset ryhtyivät kuulustelun jälkeen tutustumaan kilvan puolanjuutalaiseen ja antoivat hänelle lahjaksi tupakkaa sekä leipää.¹⁰³

Toisten loikkareiden kohdalla ilmeni TK-propagandalle tyypillinen tapa. Siinä neuvostoliittolaisia sotavankeja esimerkiksi laitettiin solvaamaan kotimaansa

¹⁰¹”Suomalaisella propagandalla vastakaikua vihollisen puolella. Rintamakuuluttaja saa aikaan voimakkaan tykistökeskityksen.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA. Tämän artikkelin tarkempaa analyysiä löytyy myös Mika Kuljun ja Pekka Tuomikosken lähdejulkaisuteoksesta. Olennaisinta on mainita heidän tekemänsä havainto Kortteisen artikkelin propagandaan liittyen. Heidän mukaansa tekstissä heijastuu se tietämättömyys, joka suomalaisten parissa vallitsi saksalaisten toimeenpanemista joukkotuho-operaatioista Puolan alueella. Niistä saatiin kuulla vasta jälkikäteen toisen maailmansodan päätyttyä. Tutkijat olettavat tekstin joutuneen sensuroitavaksi sen takia, että siinä oli tarkkoja kuvauksia suomalaisten propagandasta. Kulju & Tuomikoski 2015, 34–39.

¹⁰²”Suomalaisella propagandalla vastakaikua vihollisen puolella. Rintamakuuluttaja saa aikaan voimakkaan tykistökeskityksen.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

¹⁰³”Suomalaisella propagandalla vastakaikua vihollisen puolella. Rintamakuuluttaja saa aikaan voimakkaan tykistökeskityksen.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

yhteiskuntajärjestelmää ja siellä vietettyä elämää.¹⁰⁴ Kortteisen artikkelissa kahden loikkarin kertoman mukaan rintamakuria pidettiin Neuvostoliiton puolella yllä teloituksien uhalla. Suomalainen propaganda sai loikkareilta kehuja totuudenmukaisuudestaan. He totesivat lopuksi, kuinka Suomeen tulijoita olisi varmasti enemmänkin.¹⁰⁵ Puolanjuutalaisesta miehestä kertovassa kappaleessa sävy oli inhimillisempi. Tutkimuskirjallisuudesta on pääteltävissä, että hyökkäysvaiheen aikana tällainen saattoi olla varsin harvinaista. Sodan alkupuolilla sorruttiin hyvin spontaaneihin, tunnepohjalta kirjoitettuihin vihollista halveeraavien artikkeleiden julkaisuihin.¹⁰⁶ Vaikka viholliskuvaa ei neuvostojoukoissa taistellutta puolanjuutalaista kohtaan ilmennyt, yhdistettiin häneen muita ennakkoluuloisia arvioita. Kortteinen kehui häntä ”todelliseksi juutalaiseksi”, miehen ehdottaessa ja ryhtyessä toteuttamaan rahanvaihtoa suomalaisten sotilaiden kanssa.¹⁰⁷

Leo Schulginin 15.1.1942 päivätyn tekstin henkilö ei ollut loikkari vaan sotavanki. Sotilas oli saatu kiinni vartiomiehen havaittua hänet kuljeskelemassa yksin suomalaisten hallussa olevassa mäntymetsässä. Kuulustelussa vanki kertoi eksyneensä joukoistaan Aunuksen rintamalla, Tuulosjoen linjalla käytyjen taisteluiden aikana. Hän oli harhaillut suomalaisten linjojen puolella pyrkimyksenään päästä Petroskoihin tavarajunissa. Lopulta eräänä yönä neuvostosotilas oli lähtenyt seuraamaan taisteluiden ääniä jääden lopulta rintamalinjoilla kiinni suomalaisille. Kuulustelijat eivät pitäneet uskottavana sitä, että mies olisi koko matkan voinut huomaamatta matkustaa Suomen halki Aunuksesta Hankoon. Sotavankia käytettiin kiinniottopaikalla ja käskettiin siellä kertomaan, miten oli paikalle päätenyt. Monen vaiheen joutuivat kuulustelijat todentamaan paikkansa pitäviksi. Kuitenkin myöhemmin oli selvinnyt, että henkilö oli todellisuudessa karkumatalla oleva sotavanki. Hän oli paennut jostakin Lounais-Suomessa sijaitsevasta vankileiristä.¹⁰⁸

Tekstistä ilmeni miehen olevan etnisyydeltään aasialainen ulkonäköä kuvailevan osuuden perusteella. Hän kertoi kuulustelijoille olevansa tšuvassi. Hän oli ennen talvisotaa palvellut Puna-armeijassa Mongolian ja silloin olemassa olleen Mantšukuon alueella. Kenties

---

¹⁰⁴ Perko 1974, 102.

¹⁰⁵ ”Suomalaisella propagandalla vastakaikua vihollisen puolella. Rintamakuuluttaja saa aikaan voimakkaan tykistökeskityksen.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

¹⁰⁶ Perko 1974, 101–102.

¹⁰⁷ ”Suomalaisella propagandalla vastakaikua vihollisen puolella. Rintamakuuluttaja saa aikaan voimakkaan tykistökeskityksen.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

¹⁰⁸ ”Tapahtuipa kerran Hangossa. Vankikarkurin ihmeelliset matkat” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

miehen erilainen ulkonäkö etnisiin venäläisiin nähden heijastui Schulginin tapaan kuvailla häntä lukijalle. Se ei ollut tyyliltään vihamielistä, mutta ei myöskään tasapuolista. Vihamielisen venäläisen sijasta kirjoittaja puhui ”omituisen näköisestä miehestä”, jonka kasvot olivat ”mongoolialaisittain rumat.”¹⁰⁹ Tästä erottelevasta lausahduksesta huolimatta Schulgin ei puhunut sotavangista järin alentavaan sävyyn. Sen sijaan hän suhtautui kuin vain kummastellen metsässä vangiksi jääneeseen neuvostosotilaaseen niin pukeutumistyylinsä kuin muun ulkonäkönsä puolesta. Tästä kertoi sekin, että miehen kerrottiin erikseen olleen pukeutunut venäläiseen mantteliin.¹¹⁰ Jos kyseessä olisi ollut etnisesti venäläinen sotilas, olisiko asustukseen erikseen kiinnitetty huomiota.

Jatkosodan ajan TK-kirjoituksissa venäläisistä muodostettuja pilkkanimiä ei viljelty artikkelissa ollenkaan. Siitä kyllä pystyi havaitsemaan alentavaa asennoitumista miehen yrityksiin yrittää vakuuttaa kuulustelijat keksityllä tarinalla. Tällä saattoi olla kokonaisuuteen nähden ainoastaan propagandistinen tavoite saada kotirintama vakuuttuneeksi siitä, ettei suomalaisia sotilaita saatu helposti huijattua valheellisilla kertomuksilla. Muutamissa kohdin tekstiä näkyi tietyntasoista säännöllistä vakuuttelua siitä, kuinka alusta saakka suomalaiset olivat nähneet miehen kertoman läpi.¹¹¹ Kyseessä ei olisikaan mitään erillistä miehen etniseen taustaan liittyvää halveerausta, vaan samankaltaista tekstiä olisi kirjoitettu kenen tahansa muunkin neuvostosotilaan kohdalla. Suvaitsevaisempi suhtautuminen näkyi sotavangin saadessa kunnian niistä tarinan osista, jotka todettiin kuulustelijoidenkin osalta tosiksi.¹¹² Toisaalta tutkimuskirjallisuudesta oli vaikea todentaa sitä, oliko muiden TK-artikkeleiden kohdalla samaa tehty esimerkiksi etnisten venäläisten kohdalla.

Lopuksi voidaan kysyä, miksi suomalaisten suhtautuminen oli kaikkien näiden henkilöiden kohdalla toisistaan poikkeavaa. Artikkeleissa esitetyistä henkilöistä latvialaiset olivat varmasti maantieteellisesti, historiallisesti ja myös kulttuurillisesti tutumpia jatkosodan ajan suomalaisille. Esimerkiksi Latvian sodanaikaiset tapahtumat olivat suomalaisille kenties tiedostetuimpia verrattuna vaikkapa joihinkin Neuvostoliiton sotilaallisiin

¹⁰⁹ ”Tapahtuipa kerran Hangossa. Vankikarkurin ihmeelliset matkat” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

¹¹⁰ ”Tapahtuipa kerran Hangossa. Vankikarkurin ihmeelliset matkat” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

¹¹¹ ”Tapahtuipa kerran Hangossa. Vankikarkurin ihmeelliset matkat” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

¹¹² ”Tapahtuipa kerran Hangossa. Vankikarkurin ihmeelliset matkat” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

järjestelyihin, joiden kohteiksi taas tšuvassit saattoivat joutua. Latvialaisen miehistön yksi syy loikkaukselle oli heidän kokemansa isänmaalliset tuntemukset kotimaataan kohtaan.¹¹³ Latvialaiset olivat yleisestikin kokeneet vääryytenä maansa neuvostomiehityksen.¹¹⁴ Jos teksti olisi julkaistu, *Ilga*-aluksen miehistön isänmaallisuus olisi saattanut vedota sodassa oleviin suomalaisiin. Ainakin propagandan näkökulmasta artikkeli olisi näiltä osin sulautunut muiden TK-tuotosten joukkoon, joissa isänmaallisuuden tematiikka korostui.¹¹⁵

Puolanjuutalaisen kohdalla ystävällisempi suhtautuminen saattoi johtua siitä, että hän oli uskovainen. Näin siitäkin huolimatta, että hän ei edustanut samoja uskonnollisia näemyksiä kuin valtaosa suomalaisista. Jatkosodan ajan propagandalle tyypillistä oli suomalaisten toimijoiden osoittama paheksunta Neuvostoliiton uskontovastaisuutta kohtaan.¹¹⁶ Tuolloin suomalaisten arvomaailma perustui paljon kristilliseen pohjaan verrattuna esimerkiksi tähän päivään.¹¹⁷ Olisiko positiivisempi kirjoittelu ollut tiedostamaton heijastus uskovaisten välisestä solidaarisuudesta konfliktin keskellä? Jenni Kirveksen tutkimuksessa esitetään myös, ettei antisemitististä kirjoittelua juurikaan näkynyt jatkosodan aikaisessa propagandassa¹¹⁸ Luostarisen mukaan suomalainen propaganda oli lisäksi vähemmän rotupohjaista verrattuna Saksaan¹¹⁹ Artikkelissa nämä seikat todennäköisesti vaikuttivat suomalaisten positiiviseen suhtautumiseen: Heillä ei ollut olemassa mitään antipatioita miehen edustamia taustoja kohtaan. Vaakakupissa painoi ehkä sekin, että loikkari ei ollut alkujaan Neuvostoliitosta tai neuvostoliittolainen siinä muodossa, johon varsinaista vihaa suomalaisten puolelta kohdistettiin.

---

¹¹³ ”Kun Latvian lippu liehui Laatokalla.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

¹¹⁴ Tuomikoski 2015, 53.

¹¹⁵ Kirves 2008, 20–27, 45–46; Pilke 2011, 54, 62–63, 65, 273–274.

¹¹⁶ Kirves 2008, 42–45; Perko 1974, 101, Pilke 2011, 118.

¹¹⁷ Pilke 2011, 54.

¹¹⁸ Kirves 2008, 45–46.

¹¹⁹ Luostarinen 1986, 417–419.

3. Ihanteellinen suomalainen sotilas

Propagandistisesti hyödyllisestä rintamaelämästä sai käytännössä kirjoittaa siellä koettuja rasituksia myöten. TK-miesten oli aina muistettava pidättäytyä liian yksityiskohtaisista tiedoista. Asia herätti suuttumusta esimerkiksi rintamalla toimineiden esimiesten lisäksi myös muissa taistelijoissa. Jälkimmäiseksi mainitut toivoivat kotirintaman tietävän laajemmin heidän ikävistäkin kokemuksistaan. Sotilaat eivät ymmärtäneet kokonaisuutta, joihin tiedotustoiminnalla pyrittiin.¹²⁰ Oliko sensuuri sitten liian ankaraa? Pilke esimerkiksi toteaa, että jälkikäteen monia artikkeleita olisi voinut hyvinkin julkaista kotirintaman lehtiin.¹²¹ Kandidaatintutkimus ei pysty ottamaan kantaa näin laajaan kysymykseen. Merivoimien sensuroiduista teksteistä löytyi kuitenkin esimerkkejä, jotka julkisuuteen päästyään olisivat saattaneet ravistella kotirintamalle annettua kuvaa ihanteellisesta suomalaisesta sotilaasta. Suomalaisen sotilaan ominaisuuksiksi laskettiin propagandassa esimerkiksi voitontahtoisuus, velvollisuudentuntoisuus, sisukkuus ja pelottomuus.¹²² Merivoimien osalta sai vastauksen siihen, mitä ei ainakaan varmasti haluttu kerrottavan kotirintamalle.

3.1. Virheitä omakuvassa

”Hairahduksia meririntamalla” oli TK-mies Eino Varon 8.2.1943 kirjoittama artikkeli, joka koski saattuepalvelusta. Sisällöllinen informaatio pohjautui kahden laivastossa palvelleen merimiehen haastatteluihin. Yhteistä niille oli se, että kummallakin oli rintamakirjeenvaihtajalle kerrottavanaan oma henkilökohtainen hairahdus meririntamalla. Molemmat tapaukset oli jaettu omiin otsikkoihinsa. Kerronta oli laadittu haastateltavien omaan ääneen tukeutumalla kirjoittajan jättäytyessä taka-alalle.¹²³ Tällä tavoin oli ilmeisesti haluttu korostaa tapahtumien aitoutta ja toisaalta tuoda paremmin esille tekijöiden omaa suhtautumista tapahtumiin.

Ensimmäisenä haastateltavana Varolla oli ollut kapteeniluutnantti K:a esitelty mies. Hänen aluksensa oli saanut tehtäväkseen asettua iltahämärässä odottelemaan vihollisen

¹²⁰ Perko 1974, 126–135, 173–177; Pilke 2011, 74,90–94,100–103,134–135,159–166,272–274; Kulju & Tuomikoski 2015, 13–15.

¹²¹ Pilke 2011, 158–166, 272–273.

¹²² Perko 1974, 103–104; Luostarinen 1986, 338–403.

¹²³ ”Hairahduksia meririntamalla.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

sukellusvenettä. Yön ollessa puolessa, haastateltava kertoi päättäneensä mennä muutamaksi tunniksi lepäämään vain herätäkseen piakkoin hälytyskellojen soittoon. Miehistö oli huomannut ”tumman mustan möhkäleen”, joka sijaitsi aluksen takana oikealla. Kapteeniluutnantti totesi silmiensä olleen vielä tottumattomat pimeyteen. Arvioidessaan näön tarkentumiseen menevän vielä aikaa, määräsi hän avaamaan tulen sukellusveneeseen pelossa möhkälettä kohti ja käynnistämään aluksen moottorit syvyyspommien pudottamiseksi. Oletettu sukellusvene oli kuitenkin tykinleimahdusten ja laivan etääntymisen vuoksi päässyt katoamaan miesten silmistä. Koska vaarana oli joutua sukellusveneeseen torpedoitaksi, oli haastateltava katsonut parhaaksi vetäytyä alueelta. Vasta jälkikäteen hän oli saanut kuulla kohteen olleen harhateille eksynyt rahtilaiva, joka oli saanut suomalaisten tulitusta keulapakkaansa.

Koko ensimmäisen haastatteluosion päälle oli vedetty iso ruksi ja yksityiskohtia oli vielä erikseen merkitty pienemmillä vastaavilla. Ensimmäisenä syynä hylkäämiselle lienee ollut se, että kotirintamalle ei tahdottu välittää kuvaa omia rahtialuksiaan ampuvista suomalaisista merisotilaista. Tämä olisi paitsi asettanut kyseenalaiseksi joukkojen ammattitaidon, mutta myös heikentänyt propagandan antamaa ihannekuva. Tilannetta ei varmasti ollut helpottanut kapteeniluutnantin esittämä toteamus, jossa hän haikaili käänteisen skenaarion perään. Haastattelun lopussa mies kertoo onnen olleen onnettomuudessa, kun raskaamman tykkiveneen miehistö ei ollut pimeässä nähnyt kohdetta. Kuitenkin olisi kuulemma ollut kaunis näky osua tykeillä kohti omaa rahtialusta.¹²⁴ Strategisia perusteita näkyi löytyvän tarkemmin ylivedetystä kohdasta, jossa haastateltava kertoi aluksen olleen ennalta määrätysti asemissa sukellusveneeseen varalta. Tiedossa oli, että vihollinen tulisi nousemaan lähialueilla pintaan.¹²⁵ Tästä päätellen neuvostoliittolaisille ei haluttu paljastaa suomalaisten kykenevän ennakoiviin iskuihin sukellusveneitä vastaan.¹²⁶

¹²⁴ ”Hairahduksia meririntamalla.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

¹²⁵ ”Hairahduksia meririntamalla.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

¹²⁶ Sukellusveneitä esimerkiksi etsittiin vesikuuntelutekniikkaa hyödyntämällä. Kijanen 1968, 132; Talvitie & Keskinen 2015, 243. Lisäksi voitiin saada tietoon sukellusveneeseen kulkusyvyys ja myös laskea pinnalle tulevan öljyn nopeus. Näiden tietojen avulla laskettiin syvyyspommeja sukellusvenettä vastaan. Lentokoneet olivat myös tärkeänä apuna sukellusveneiden paikallistamisessa. Talvitie & Keskinen 2015, 236, 267–268. Artikkelin vihollisalusta on voitu näillä keinoin esimerkiksi seurata jo hyvän aikaa. Välitettyjen tietojen avulla on voitu esittää arvioita esimerkiksi siitä, missä kohtaa vihollinen saattaisi nousta pintaan todennäköisemmin. Näin kapteeniluutnantti K:n olisi siten ollut helppo kommentaa oletetulle paikalle edeltä käsin väijyksiin tehtävänään tuhota neuvostoliittolainen sukellusvene.

Toisessa haastattelussa ”luutnantti H” kertoi olleensa mukana suorittamassa laivasaatuepalvelusta, kun veden alta ilmestyi neuvostoliittolainen sukellusvene. Nopean ilmaantumisen ansiosta ehti se laukaista torpedonsa vartioinnin alaisuudessa ollutta kauppalai-
vaa kohti ennen kuin luutnantin puoli pystyi asiaan reagoida. Kovan aallokon vuoksi torpedo alkoi käyttäytymään oudosti ja ryhtyi hyppimään pinnalla aallon harjalta toiselle. Se teki käännöksen sota-alusta kohti ja luutnantti joutui tekemään väistöliikkeen. Tapaus toistui vielä toiseen kertaan, kunnes tilanne rauhoittui. Lopussa luutnantti huomaa naurahtaen rikkoneensa kolmen kuukauden tupakkalakkonsa johtuen yllättävän käänteeseen aiheuttaneesta hermostumisesta.¹²⁷ Sensuurin syitä tämän haastatteluosion hylkäämiselle ei ilmene, koska tähän osioon ei ollut tehty merkintöjä.

Molemmat haastattelut oli toivottu julkaistavaksi Maanpuolustusnuorison lehdessä.¹²⁸ Siinä tapauksessa voidaan kysyä, olisiko (varsinkin hermostuksissaan) tupakointiin sortunut suomalainen sotilas ollut hyvä esimerkki kotirintaman nuorisolle? Propagandassa sotilaista yritettiin korostaa esimerkillisiä hyveitä, joista ottaa mallia.¹²⁹ Mielenkiintoista olisi selvittää, onko kapteeniluutnantti K:n tapauksesta olemassa armeijan arkistoissa asiakirjoja välikohtauksesta seuranneista kurinpidollisista toimista. Asettoman rahtialuksen ampuminen tuskin oli ollut mikään helposti sivuutettavissa oleva teko.

Artikkelien haastattelut olivat ilmeisen vilpittömästi tarkoitettuja keventäväksi materiaaliksi kotirintamalle, mitä voi nähdä tarinoiden todenperäisyyden legitimointina. Tarkoituksena oli ollut huumorisävytteisesti todeta suomalaisten välillä erehtyvän sodassa. Varo esimerkiksi johdannossa kertoi sodan voivan tuoda eteen ikäviä sattumuksia. Kuitenkin niille pystyi muiden mukana nauramaan huumorintajunsa ansiosta myös tapahtuneen kokeneetkin.¹³⁰ Tapauksia lukiessa on vaikea kuvitella TK-miehen itsensä täysin keksineen tapaukset omasta päästään. Artikkelin tarkastaneen henkilön kirjoituksesta ei saa selvää, mutta piirrettyjen merkintöjen avulla voidaan tehdä joitakin päätelmiä sensuroinnin syistä.

Muihin käsittelyn alla olleista papereista Varon artikkelissa ilmeni suomalaisissa sotilaissa poikkeuksellisesti syvemmin inhimillisiä piirteitä. Kapteeniluutnantti K:n kohdalla

---

¹²⁷ ”Hairahduksia meririntamalla.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

¹²⁸ TK-miehet saivat esittää toivomuksia, mihin lehteen heidän mielestään oma artikkeli olisi suotavimmin voitu lähettää. Perko 1974, 61–63.

¹²⁹ Perko 1974, 142–143.

¹³⁰ ”Hairahduksia meririntamalla.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

voidaan esimerkiksi miettiä niitä paineita, jotka merisodankäynti toi siihen osallistuneille. Erityisesti vuosi 1942 oli kiihtyvän sukellusvenesodankäynnin aikaa ja muistot siitä eivät olleet vielä päässeet haihtumaan suomalaisten mielistä artikkelin tekohetkellä 1943.¹³¹ Vaaran uhatessa oli päätöksenteko tehtävä nopeasti, jolloin riskit virhearviointeihin saattoivat olla korkeampia. Stressin täyteinen (tässä tapauksessa vieläpä kuolemanpelkoa sisältään pitämä) tilanne on puolestaan voinut saada tupakkaan tottuneen ihmisen luopumaan lakostaan.

Kirjoittajan kannalta mielenkiintoista on pohtia, miksi hän oli päätenyt kirjoittamaan todennäköisesti sensuroitavaksi joutuneen tekstin. Hän luultavasti tiesi tehtävänsä luonteen ja että teksti ei ehkä menisi tarkastuksesta läpi. Oliko Varo vain sattunut kuulemaan hyvät tarinat ohimennen ja nähnyt niissä hyviä aineksia jutun kirjoittamiseen? Olisiko rintamaolosuhteissa vallinnut ilkeä suhtautuminen TK-miehiin saanut kirjoittajan kokeilemaan rajojen ylittämistä voidakseen olla paremmin mieliksi ympärillä oleville taistelutovereilleen? Toisaalta taas voi pohtia, mistä juontui idea vakavan onnettomuuden kustannuksella vitsailuun. Ensimmäistä haastattelua voi olla vaikea pitää hauskana. Voisiko se heijastella sotilaiden synkkää huumoria, joka muodostui heidän keskuudessaan? Sitä huumoria, joka pääsi sodan irvokkaassa ja vääristyneessä maailmassa miesten mielissä kehittymään.¹³²

3.2. Huhuja meririntamalla

Kesällä 1944 alkanut Kannaksen suurhyökkäyksestä johtunut hetkellinen kaoottisuus heijastui TK-toimintaan. Juttujen vähäisyys herätti jopa hermostumista Päämajan johtoportaan. Asiaan oli inhimilliset syynsä: viestiliikenne oli mennyt pahasti sekaisin hankaalloittaen siten informaation välittämistä entisestään. Kun tietoa tuli, oli se jo sisällöltään ehtinyt vanheta. TK-miesten toiminta saatiin taas jatkumaan useiden päivien kuluttua suurhyökkäyksen alusta. Päämajan tiedotusosastossa sodan muuttunut tilanne näkyi siinä, että ohjeistuksia TK-miehille annettiin suullisesti kirjallisten sijaan. Asioista tuli puhua neutraalisti, pyrkien silti Suomen kannalta myönteisten seikkojen esiintuomiseen. Näin ei kuitenkaan kaikin puolin käynyt sodan loppupuolen tiedotustoiminnassa.¹³³

Heikki Marttilan kirjoitus ”Informointia” oli päivätty 14.8.1944 ja pitää sisällään samoja sodan loppuaikana vallinneita TK-artikkelien elementtejä, mitä muun muassa Pilke on

¹³¹ Keskinen & Mäntykoski 1991, 69–71, 111; Talvitie & Keskinen 2015, 236–243; Kijanen 1968, 90–96.

¹³² Kivimäki 2008, 152–175; Pilke 2011, 162–166.

¹³³ Perko 1974, 152–164; Pilke 2011, 214–222, 226–229.

havainnut. TK-mies ei kertonut seuraamansa sotilasosaston sijaintia, joiden keskuudessa erilaisten huhujen läpikäyminen oli muuttunut arkiseksi toiminnaksi. Tilanne oli lopulta eskaloitunut niin pahasti, että joukko-osastoon oli lähetetty kapteenin arvoinen upseeri niitä oikaisemaan. Hän oli selventänyt sotilaille, miksi rintamalinjat olivat vakiintuneet sen hetkisille paikoilleen. Erillisinä yksityiskohtina upseeri avasi vielä ulkomaalaisissa lehdissä liikkuvia puheita, hallituksen toimia sekä jonkun ulkomailta saapuneen politiikan käynnin tarkoitusta. Marttila päättää reportaasinsa kapteenille osoitettuihin kiitoksiin, sillä hänen ansiostaan sotilaiden tiedonjanoa oli saatu paremmin aisoihin.¹³⁴

Teksti oli lyhytsanainen ja napakka, josta pystyi nopeasti saamaan käsityksen yksittäisen joukon keskuudessa vallalla olevista mielialoista. Se, mitä tarkalleen upseeri teemoista sanoi sotilaille ei selviä artikkelista tarkemmin. Pekka Tuomikoski sanoo latvialaisten merimiesten loikkausta koskevaa artikkelia analysoidessaan, kuinka TK-artikkelit antavat useimmiten enemmän lisää kysymyksiä vastausten sijasta.¹³⁵Näin tapahtui myös Marttilan kirjoituksessa. Avoimeksi jäi, kuinka todenmukaisesti sotilaille rintamatilanteisiin liittyviä asioita selostettiin. Kuka oli Suomessa vierailut poliitikko, jonka käynnistä sotilaat puhuivat? Tutkimuskirjallisuudesta ei löytynyt vastauksia hänen henkilöllisyydestään. Jos totta puhuttiin, mitä mahdollisesti jätettiin kokonaistilanteesta kertomatta.

Artikkelista saattoi rivien välistä nähdä jopa TK-miehen omia kannanottoja informaation puutetta koskevaan tilanteeseen. Sävy ei ollut katkeraa tekstiä lukiessa, vaan enemmänkin turhautunutta. TK-miehenä Marttila varmasti oli läpi sodan tullut jo tietoisiksi siitä, mitä häneltä suurin piirtein odotettiin ylempien tahojen puolelta. Tiedonpuute ja huoli tulevasta saattoi vaikuttaa siihen, että Marttila koki väsymystä kirjoittaa asioista toivotun tavoin. Pilke kertoo ilmiön olleen yhteneväinen monien muidenkin TK-miesten kohdalla, mikä johti kirjoitusten hylkäämiseen niiden rikkoessa sisältöön liittyviä ohjeistuksia.¹³⁶Parhaimman käsityksen tällaisesta osittain tiedostetusta ja tiedostamattomasta tuntemuksesta saa esittämällä konkreettisesti Marttilan antamaa kritiikkiä:

Siitä ei pääse mihinkään, että suomalainen rintamamies on kiinnostunut kaikesta, mitä tapahtuu hänen ympärillään suuressa maailmassa tai pienessä isänmaassa. Hän kuuntelee radionsa ja hän lukee sanomalehtensä tarkasti ja

¹³⁴ ”Informointia.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

¹³⁵ Tuomikoski 2015, 53.

¹³⁶ Pilke 2011, 226–229.

keskustelee myös kuulemansa johdosta. Mutta mikä on radion tiivistetyn uutisen takana tai mitä kätkevät sisäänsä sanomalehden merkitsevät viittaukset—siitä hän myös haluaa jotain tietää. Ja ellei asiallinen ja todenmukainen informointi ennätä tavoita häntä heti asioiden alkuvaiheessa, lankeaa hän helposti Rouva Huhun juonikkaisiin ansoihin.¹³⁷

Todennäköisesti tämä kantaottava kohta oli syynä kirjoituksen sensuroimiselle. Se saattoi rikkoa rajoja, mitä tulee yhteen TK-miehiä koskeneeseen ohjeistukseen. Sen mukaan rintamamiehet eivät saaneet ottaa kantaa päivänpoliittisiin kysymyksiin. Poliitikasta esimerkiksi vastasi Valtion Tiedotuslaitos erikseen armeijan keskittyessä rintamatiedottamiseen.¹³⁸ Kenties kritiikki ylempien tapaan uutisoida tapahtumista katsottiin sensuroitsijoiden puolelta epäasialliseksi toiminnaksi. Tietysti koko artikkelin sisältö huomioon ottaen on syytä mainita, että muiltakin tiedotuskomppanioilta sensuroitiin joukkojen mielialoista raportoivia tekstejä.¹³⁹

---

¹³⁷ ”Informointia.” Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944). Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus.1). KA.

¹³⁸ Perko 1974, 16–24.

¹³⁹ Pilke 2011, 222–223, 226–229.

Loppulause

Merivoimien sensuroidut TK-artikkelit avasivat tarkemmin Suursaaren strategista merkitystä merivoimille jatkosodan aikana. Taistelukuvaukset hyllytettiin joko aiheiden liiallisen ajankohtaisuuden vuoksi tai mahdollisen viholliseen suuntaavan provokaation välttämiseksi. Tekstit paljastivat tarkkoja tietoja saarelle suuntautuneista huoltotoimista sekä muustakin Suursaaren ja rannikon välillä tapahtuneista joukkojen liikehännöistä. Alueen strateginen merkitys näyttäytyi erityisen selvästi, kun alustavasti harmittomalta vaikuttava vapaa-ajan kuvaus jätettiin julkaisematta. Tulosten vahvistaminen vaatineen lisäselvityksiä siitä, mitä raportteja Suursaaresta mahdollisesti julkaistiin kotirintamalle.

Neuvostoliittolaisiin henkilönä keskittyvistä kuvauksista nousivat esiin etnisesti venäläisistä erottuvat sotilaat. Yhteistä teksteille oli se, miten esiintyneiden henkilöiden kohdalla oli kirjoittajien puolesta tehty selkeää eroa etnisiin venäläisiin. Erilaisempi suhtautuminen saattoi johtua siitä, että suomalaisilla ei ollut mitään henkilökohtaista sotilaiden taustoja kohtaan. Tästä syystä saattoi TK-miesten kohdalla tapahtua viholliskuvauksessa tiettyä luopumista sille tyypillisestä yleistävästä kategorisointitavasta. Kirjoittajat tavallaan tunnistivat joko tietoisesti tai tiedostamattomasti kuvailtavan henkilön olevan etnisyydeltään erilaisempi tutumpaan venäläiseen nähden. Tämä lievensi suhtautumistapaa olematta kuitenkaan täysin tasapuolista. Henkilökuvailua sävyttivät muista yhteyksistä juontuvat stereotyyppit. Se, olivatko tämänkaltaiset muutokset viholliskuvassa sitten kuinka yleisiä suhteutettuna muuhun TK-tuotantoon, vaatineen enemmän lisätutkimuksia.

Artikkelit avasivat realistisuudellaan myös suomalaisen merisotilaan elämää. Sitä puolta, mitä kotirintamalle ei haluttu välittää. Sodan kierouttama sotilashuumori ja rintamalla vallinnut epätietoisuus heijastuivat aineistosta selkeästi. Näin teksteistä paljastui sattumalta sotilaan inhimilliset puolet, joita raskaat rintamaolot toivat esiin. Nämä puolet auttoivat myös TK-miestä esittämään tiedonvälitykseen liittyvää kritiikkiä sen totuudenmukaisuutta kohtaan. Kukapa muu olisi voinut paremmin nähdä propagandan taakse, kuin sitä usean sotavuoden ajan tehnyt TK-mies? Tutkimuksellisesta näkökulmasta olisi aiheellista toteuttaa tämänkin kokonaisuuden osalta yksityiskohtaisempaa selvitystyötä. Toteutus tapahtuisi tutkimalla vielä tarkemmin muiden tiedotuskompanioiden papereita.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I Painamattomat lähteet

KANSALLISARKISTO (KA), Helsinki

Päämaja. Tiedotusosaston sotatiedotustoimisto (Ttus. 1)

7 Kielletyt TK-kirjoitukset (1941–1944)

II Tutkimuskirjallisuus

Danielsbacka, Mirkka 2016: *Sotavankikohtalot. Neuvostosotavangit Suomessa 1941–1944*. Tammi, EU.

Enqvist, Ove & Tiilikainen, Heikki 2014: *Linnakesaaret. Rannikkolinnakkeiden elämää sodassa ja rauhassa*. Tammi, Porvoo.

Keskinen, Kalevi & Mäntykoski, Jorma 1991: *Suomen laivasto sodassa 1939–1945. The Finnish Navy at War in 1939–1945*. Tietoteos Ky, Forssa.

Kijanen, Kalervo 1968: ”Laivasto sotatoimissa. Suomen sota v.1941–1945.” *Suomen laivasto 1918–1968*: 2, s. 7–240. Meriupseeriyhdistys. Otava.

Kirves, Jenni 2008: ”Päivittäinen myrkkyyannoksemme— sensuuria ja propagandaa jatkosodassa”. *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*, s. 13–61. Toim. Sari Näre & Jenni Kirves. WS Bookwell Oy, Juva.

Kivimäki, Ville 2008: ”Rintamaväkivalta ja makaaberi ruumis–nuorten miesten matka puhtaudesta traumaan.” *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*, s. 135–179. Toim. Sari Näre & Jenni Kirves. WS Bookwell Oy, Juva.

Kulju, Mika & Tuomikoksi, Pekka 2015: *Tuntematon jatkosota. TK-miesten sensuroidut dokumentit*. Gummerus, Latvia.

Lappalainen, Niilo 1987: *Suursaari toisessa maailmansodassa*. WSOY, Juva.

- Lappalainen, Jussi 2002: *Haluatko historiankirjoittajaksi?* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Gummerus, Jyväskylä.
- Luostarinen, Heikki 1986: *Perivihollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–44: tausta ja sisältö.* Vastapaino, Jyväskylä.
- Markkola, Pirjo 2008: ”Lähdekritiikki– niin hiljaista ettei sitä huomaa.” *Tutkijan kirja*. s. 168–177. Toim. Kirsti Lempiäinen, Olli Löytty & Merja Kinnunen. Vastapaino, Tampere.
- Perko, Touko 1974: *TK-miehet jatkosodassa. Päämajan kotirintaman propaganda 1941–1944.* Otava, Keuruu.
- Pilke, Helena 2011: *Julkaiseminen kielletty. Rintamakirjeenvaihtajat ja päämajan sensuuri 1941–1944.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Saarijärvi.
- Rusi, Alpo 1982: *Lehdistösensuuri jatkosodassa. Sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941–1944.* Suomen Historiallinen Seura 118, Kokemäki.
- Suolahti, Ida 2015: *Yhteinen vihollinen, yhteinen etu. Sotavankien luovutukset ja vaihdot Suomen ja Saksan välillä jatkosodan aikana.* Historian väitöskirja. Helsingin yliopisto, Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/159331/yhteinen.pdf?sequence=1>
- Talvitie, Jyrki & Keskinen, Kalevi 2015: *Suomen merisodan pikkujättiläinen.* WSOY, EU.
- Tuomikoski, Pekka 2013: *Sensuroidut sotakirjoitukset.* Otava, Keuruu.
- Uitto, Antero & Geust, Carl-Fredrik 2016: *Taistelu Suomenlahden ulkosaarista.* Docendo Oy, EU.
- Väliaho, Olavi 1997: *Laatokan puolustajat Karjalaan.* Hakapaino Oy, Helsinki.